> Retouradres Postbus 20011 2500 EA Den Haag

Aan de voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20017
2500 EA Den Haag

Turfmarkt 147
2511 DP Den Haag
Postbus 20011
2500 EA Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Onze referentie
2026-0000568805

Bijlage(n)
1

Datum 30 oktober 2026
Betreft Uitkomsten Overhedenoverleg 26 oktober 2026

Sinds de start van dit kabinet vindt intensief overleg plaats met de medeoverheden om dit najaar tot een Interbestuurlijke Samenwerkingsagenda te komen, aan de hand werkwijze zoals beschreven in het advies van de Studiegroep Interbestuurlijke Verhoudingen. Deze agenda heeft als uitgangspunt de gezamenlijke verantwoordelijkheid van alle overheden voor de maatschappelijke opgaven in het sociaal en fysiek domein en op het gebied van bestuur en veiligheid en (regionaal) verdienvermogen. Met de Interbestuurlijke Samenwerkingsagenda wordt ingezet op meer en beter gezamenlijk sturen op deze gedeelde opgaven. Op 14 september 2026 heb ik de Tweede Kamer geïnformeerd over het bestuurlijk voorwoord van deze agenda met daarin opgenomen de belangrijkste ambities en afspraken.[1]

Op 26 oktober 2026 vond een Overhedenoverleg plaats. Met een afvaardiging van het Kabinet heb ik met de voorzitters van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Unie van Waterschappen (UvW) gesproken over het volledige concept van de Interbestuurlijke Samenwerkingsagenda. De ministerraad heeft op 16 oktober 2026 ingestemd met dit document (zie bijlage). De uitkomst van het Overhedenoverleg is dat ook de voorzitters van de koepels de samenwerkingsagenda met een positief advies gaan voorleggen aan hun besturen en/of leden. Naar verwachting zijn de achterbannen uiterlijk medio december geconsulteerd.

In het bestuurlijk voorwoord van de Interbestuurlijke Samenwerkingsagenda is afgesproken dat Rijk en medeoverheden een gezamenlijke Investeringsagenda maken, aangezien samen investeren nodig is om de urgente maatschappelijke problemen op te lossen. In het Overhedenoverleg is gesproken over hoe een dergelijke agenda tot stand kan komen. Hierbij wordt onderscheid maakt tussen een eerste traject met een pragmatische insteek waarbij wordt aangesloten op bestaande trajecten en een tweede traject waarbij ruimte is voor de ontwikkeling van nieuwe initiatieven. De afspraak is gemaakt om voor het tweede deel een externe begeleider/ boegbeeld aan te stellen. De komende weken wordt aan een concrete opdrachtformulering voor dit traject gewerkt.

[1] Kamerstukken II, 2026/27, 2026D43249

Zodra het proces van raadpleging voor de Interbestuurlijke Samenwerkingsagenda én de opdrachtformulering voor traject twee van de Investeringsagenda zijn afgerond, zal ik u over de uitkomsten informeren.

Datum
30 oktober 2026

Onze referentie
2026-0000568805

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

Pieter Heerma

(Concept-) Samenwerkings-agenda 2026

Versie 26 oktober

PM TITEL

CONCEPT

Voorwoord

In een wereld in verandering bieden oude zekerheden geen houvast. Daarom moeten we nu nieuwe keuzes maken. Keuzes die maken dat ons land veilig blijft, dat we goed kunnen wonen en bereikbaar zijn, dat we onze natuur koesteren en het stikstofslot verbreken. We willen onze welvaart zeker stellen door onze economie te verduurzamen, te innoveren en te laten groeien en we willen zorgen dat onze sociale vangnetten en onze zorg degenen die het nodig hebben, kunnen blijven steunen. Voor het vertrouwen van onze inwoners in hun toekomst en die van hun kinderen.

De keuzes die we moeten maken zijn niet makkelijk. Daarom kunnen we ze alleen maar samen maken. In de politiek met verschillende politieke partijen, in het land met de mensen waar het om gaat. Ook als Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen willen wij samenwerken aan deze keuzes. Dat willen we doen, omdat we door te werken als één overheid de grote vraagstukken in het sociale en fysieke domein slagvaardiger en effectiever kunnen aanpakken en zo het land en de burgers, instellingen en bedrijven beter kunnen dienen. De manier van samenwerken, zoals beschreven in het advies van de Studiegroep Interbestuurlijke Verhoudingen, is voor ons het uitgangspunt. Hoe we dat samen doen en de richting die we daarbij kiezen, daarover gaat deze samenwerkingsagenda. Hieronder lichten we er enkele van de kernthema's uit.

Toekomstbestendig sociaal domein

Een voorbeeld waar slagvaardiger gewerkt moet worden en het systeem moet worden verbeterd is de jeugdzorg. Het huidige stelsel is niet beheersbaar en moet op de schop. Want nog te vaak krijgen kinderen die zorg nodig hebben, die zorg niet. Niet ter discussie staat de wettelijke plicht van het rijk om de kosten voor taken die voor het Rijk worden uitgevoerd te vergoeden en de verantwoordelijkheid van gemeenten om de jeugdzorg doeltreffend en doelmatig te organiseren. Wat betreft de jeugdzorg zal het advies dat onder voorzitterschap van Tamara van Ark in januari 2027 wordt uitgebracht door ons gezamenlijk als maatgevend en zwaarwegend worden beschouwd. Besluitvorming hierover loopt mee in de voorjaarsbesluitvorming 2027.

De samenwerking tussen het Rijk en gemeenten op het gebied van gezondheid, zorg en ondersteuning is breder. Het gaat bijvoorbeeld ook over huishoudelijke hulp en preventie. Ook op die onderwerpen zullen we actief samenwerken. Vanuit onze gezamenlijke verantwoordelijkheid om de zorg en ondersteuning voor mensen goed te organiseren en de gezondheid te bevorderen.

Toekomstbestendig fysiek domein

Voor de BBP-onderzoeken naar de uitgavenontwikkeling van provinciale taken op het gebied van natuur, infra en OV geldt ook dat de uitkomsten van de onderzoeken zwaarwegend en maatgevend zijn voor het gesprek dat het Rijk en de provincies (gaan) voeren over de invulling van de verplichting van het Rijk om toereikende middelen te verstrekken voor deze medebewindstaken en de verantwoordelijkheid van provincies om deze taken doeltreffend en doelmatig uit te voeren. Daarbij is afgesproken dat zowel gekeken wordt naar de financiële aspecten, de inhoudelijke sturing als de rolneming door zowel het Rijk als de medeoverheden. Dit wordt betrokken bij de voorjaarsnota 2027.

We ontwikkelen gezamenlijk de uitvoeringsagenda van de Nota Ruimte, de visie voor de ruimtelijke inrichting van Nederland. Nederland wil vooruit, van het stikstofslot af, niet alles kan overal. We maken ruimtelijke en klimaatbestendige keuzes voor een gezonde leefomgeving. We investeren in het onderhoud van onze infrastructuur. Om de economische en groene groei mogelijk te maken, realiseert de overheid landschappen die de weersextremen aankunnen.

Dat vraagt om een (investerings)agenda van de gezamenlijke overheden om Nederland klaar te maken voor de toekomst en toekomstige generaties.

Investeren in de toekomst van Nederland

Samen investeren is nodig om de urgente maatschappelijke problemen op te lossen en om het voorzieningenniveau voor onze inwoners op peil te houden. We maken een gezamenlijke investeringsagenda met structuurversterkende maatregelen op basis van een gezamenlijke langetermijnvisie, begin 2027. Het gaat hierbij om een agenda voor woningbouw, digitale en fysieke infrastructuur en openbaar vervoer, natuur, maatschappelijk vastgoed, regionale economie,

oplossingen voor netcongestie, verdere verduurzaming en klimaatadaptatie. De keuzes die we maken voor ruimtelijke ontwikkeling van stedelijk en landelijk gebied, stikstof, water, natuur, extreem weer en klimaat zijn bepalend om Nederland bewoonbaar te houden voor onze toekomstige generaties.

De vraag naar arbeidscapaciteit is groot, dus niet alles kan tegelijk. We houden daar rekening mee.

Het Rijk en de medeoverheden maken afspraken over het realiseren van synergie tussen landelijke en decentrale investeringsinstrumenten. We verkennen de mogelijkheden om de ruimte in gemeentelijke begrotingen te verruimen en deze in te zetten voor investeringen.

Het kabinet trekt in het Coalitieakkoord en de huidige miljoenennota extra middelen uit voor de opgaven die in de agenda genoemd zijn. De medeoverheden kijken mee hoe deze middelen het effectiefst in te zetten zijn, met respect voor elkaars verantwoordelijkheden.

We sturen hier nadrukkelijk samen op door dit thema te agenderen voor het periodieke Overhedenoverleg. Als blijkt dat de ambities niet gehaald worden, gaan het Rijk en de medeoverheden gezamenlijk op zoek naar evenwichtige en haalbare oplossingen. Voor het Rijk zijn hierbij de eigen financiële afspraken leidend.

Slagvaardige en hernieuwde samenwerking

De samenwerking tussen het Rijk en de medeoverheden is de afgelopen jaren niet vanzelfsprekend geweest. Wij willen die herstellen. Voor de mensen in het land moet het niet uitmaken met welke overheid je precies te maken hebt. Wij willen één overheid zijn die aan dezelfde doelen werkt. En die voorspelbaar en betrouwbaar is. Wij staan bovendien gezamenlijk voor het respect voor onze bestuurders en volksvertegenwoordigers. We staan op tegen bedreigingen en maken onze overheden weerbaarder en onze straten veiliger.

Voor de onderlinge verhoudingen tussen de medeoverheden geldt: we maken duidelijke afspraken over taken en over financiering, we betrekken elkaar vroegtijdig bij het maken van beleid en toetsen de uitvoerbaarheid en we praten mèt elkaar en niet òver elkaar in structureel overleg.

We streven naar een samenwerking waardoor overheden slagvaardiger worden, bijvoorbeeld doordat we hervormingen doorvoeren die leiden tot een vereenvoudiging van de financiële relatie tussen overheid en inwoner. We doen dat mede met het doel om de bestaanszekerheid van inwoners te versterken.

Maatschappelijke weerbaarheid

Geopolitieke spanningen, hybride dreigingen, langdurige verstoringen van vitale processen en maatschappelijke ontwrichting vragen om een samenleving die in staat is om schokken op te vangen, zich aan te passen en te herstellen. De continuïteit van de overheid moet zoveel als mogelijk gewaarborgd. Medeoverheden moeten in staat zijn om hun meest kritieke en vitale processen voort te zetten. Daarnaast is maatschappelijke weerbaarheid nodig. Dat vraagt om sterk sociaal weefsel, civiele paraatheid en goede aansluiting van medeoverheden op maatschappelijke organisaties.

Het Rijk en de medeoverheden trekken nauw samen op bij het voorbereiden op langdurige crises en verstoringen, kaders voor crisiscommunicatie, regie op vitale processen en de sociale infrastructuur. Het Rijk verbetert de positie van de medeoverheden om de maatschappelijke weerbaarheid te verhogen.

Tot slot: samen aan de slag

We markeren met deze agenda een nieuwe start in de verhouding tussen het Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen. Gezamenlijk verantwoordelijkheid nemen voor de grote opgaven waar Nederland voor staat, met heldere afspraken over taken, middelen en uitvoering en met oog voor wat inwoners en bedrijven daarvan in de praktijk merken. Dat vraagt om vertrouwen, voorspelbaarheid en de bereidheid elkaar aan te spreken en om moeilijke keuzes niet uit de weg te gaan. Niet iedere opgave kan in één keer worden opgelost, niet over alles worden we het eens,

maar door vanuit één koers stap voor stap samen te werken kunnen we als overheden meer bereiken. Voor ons land, voor onze inwoners.

CONCEPT

Inleiding

Nederland staat voor grote maatschappelijke opgaven. Het realiseren daarvan lukt alleen als Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen en de Caribische openbare lichamen elkaar vinden en samenwerken. Recentelijk werd dat (nogmaals) benadrukt in het rapport *'Samen bouwen aan resultaten' van* de Studiegroep Interbestuurlijke Verhoudingen, met aanbevelingen voor sterke, toekomstbestendige interbestuurlijke verhoudingen[1]. Wij omarmen deze aanbevelingen. We erkennen dat we van elkaar afhankelijk zijn en elkaar nodig hebben. Alleen samen lukt het ons om tot resultaat te komen. Met deze samenwerkingsagenda hernieuwen we de gezamenlijke aanpak van deze opgaven, zodat we resultaten boeken voor onze inwoners.

Deze agenda beschrijft (op hoofdlijnen) aan welke maatschappelijke opgaven wij (verder) samen aan de slag gaan en wat hiervoor moet gebeuren. Ook gaat de samenwerkingsagenda in op de manier waarop we dat doen. Samenwerking, uitvoerbaarheid en respect voor ieders democratische rol vormen daarbij de basis. We realiseren ons dat het daarbij gaat om het maken van wederkerige afspraken én om de beleving en toepassing ervan. Samen zetten we ons ervoor in om deze agenda goed uit te voeren én in beweging te houden.

Leeswijzer
Het eerste hoofdstuk gaat in op hoe we interbestuurlijk willen samenwerken, op basis van (herbevestiging van) bestaande afspraken en de aanbevelingen van de Studiegroep Interbestuurlijke Verhoudingen. Ook wordt ingegaan op de verdere opvolging van de aanbevelingen. Hoofdstuk 2 bevat afspraken over de inhoudelijke samenwerking in het sociaal domein, fysiek domein, bestuur en veiligheid en (regionaal) verdienvermogen. De bestuurlijke en financiële spelregels en afspraken over conflictbeslechting zijn verwoord in hoofdstuk 3.

De afspraken in deze samenwerkingsagenda worden uitgewerkt aan de hand van de Uitvoerbaarheidstoets Decentrale Overheden (UDO). Hiermee wordt uitvoering gegeven aan de afspraken om een uitvoerbaarheidstoets uit te voeren bij beleidsvoornemens die de medeoverheden raken, de aanbeveling van de Studiegroep Interbestuurlijke Verhoudingen en het voornemen uit het coalitieakkoord om ook een UDO uit te voeren op de consequenties voor de medeoverheden van de voorgenomen maatregelen in het coalitieakkoord.

UNIE VAN WATERSCHAPPEN
Interprovinciaal Overleg van, voor en door provincies
VNG Vereniging van Nederlandse Gemeenten
Rijksoverheid

[1] Samen bouwen aan resultaten: Vijf bouwstenen voor toekomstbestendige interbestuurlijke verhoudingen. Studiegroep Interbestuurlijke verhoudingen. November 2025.

Inhoud

Voorwoord 2
Inleiding 5
1. Interbestuurlijk samenwerken 7
1.1 Investeren in interbestuurlijke verhoudingen 7
1.2. Uitgangspunten voor onze samenwerking 7
1.3 Slagvaardige overheid 9
1.4 Asiel en migratie 9
2. Inhoudelijke samenwerking 11
2.1 Sociaal domein 11
2.1.1 Sociaal domein 11
2.1.2 Jeugdzorg 14
2.2 Fysiek domein 16
2.2.1 Samen de schouders onder de grote fysieke opgaven 16
2.2.2 Wonen 21
2.2.3 Landbouw, Natuur en Stikstof 22
2.3 Bestuur en veiligheid 24
2.3.1 Weerbaar bestuur en omgaan met maatschappelijke onrust 24
2.3.2. Weerbaarheid tegen militaire en hybride dreigingen 25
2.3.3. Ondermijning 26
2.3.4. Veiligheid op straat 27
2.4 (Regionaal) verdienvermogen 29
3. Bestuurlijke en financiële afspraken 34

CONCEPT

1. Interbestuurlijk samenwerken

1.1 Investeren in interbestuurlijke verhoudingen

Samenwerken draait om relaties. Het vraagt om *"openheid, vertrouwen en vakmanschap"*. Samen investeren we in een cultuur, houding en gedrag die daaraan bijdragen. Dit doen we door te zorgen voor goede onderlinge contacten, onder andere door gezamenlijke werkbezoeken en informele ontmoetingen. We doen moeite om elkaar te leren kennen, dilemma's te delen, ons in verschillende perspectieven te verplaatsen en elkaar niet te verrassen. Met continue aandacht om van elkaar en de onderlinge samenwerking te leren en het openbaar bestuur te versterken.

Daarnaast zorgen we ervoor dat de gemaakte afspraken in deze samenwerkingsagenda en in de Code Interbestuurlijke Verhoudingen breed ambtelijk en bestuurlijk bekend zijn. De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en de minister van Infrastructuur en Waterstaat (IenW) bevorderen de bekendheid en de naleving van de Code en de samenwerkingsagenda binnen het Rijk. De koepels bevorderen de bekendheid en de naleving van de Code en de samenwerkingsagenda bij hun leden. We nemen de lessen en ervaringen met de samenwerkingsagenda mee in de volgende herijking van de Code, waarmee in 2028 wordt gestart.

Bij de totstandkoming van deze samenwerkingsagenda is gebruikgemaakt van de aanbevelingen uit het advies *Samen bouwen aan resultaten* van de Studiegroep Interbestuurlijke Verhoudingen[2]. Het Rijk, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Unie van Waterschappen (Unie) zien de adviezen over investeren in cultuur, houding en werkwijze als de basis voor de interbestuurlijke verhoudingen en de verbetering daarvan. De navolging en uitwerking van deze adviezen vragen continue aandacht van het Rijk en medeoverheden. Een andere cultuur, houding en werkwijze vraagt om verdere doorontwikkeling waarvoor de tijd genomen moet worden.

Het Rijk, VNG, IPO en de Unie spreken af om deze doorontwikkeling voor ambtenaren en bestuurders in te richten, gericht op openheid, vertrouwen en vakmanschap en dit te koppelen aan de samenwerkingsagenda. De voortgang hiervan wordt als vast agendapunt geagendeerd in het overhedenoverleg.

1.2. Uitgangspunten voor onze samenwerking

In de afgelopen jaren zijn al diverse afspraken gemaakt over hoe verschillende overheden met elkaar willen samenwerken om meer synergie te bereiken. Met deze samenwerkingsagenda herbevestigen we deze afspraken, die dienen als fundament voor onze samenwerking.

Code Interbestuurlijke Verhoudingen
In de Code hebben Rijk en medeoverheden afspraken opgenomen die *"bijdragen aan een goed samenspel tussen overheden, waarin zij hun krachten bundelen om zo maatschappelijke opgaven sneller, effectiever en democratisch gelegitimeerd aan te pakken"*[3]. De leidende principes voor onze samenwerking zijn:

- Daar waar overheden samenwerken aan de aanpak van opgaven doen zij dit op basis van gelijkwaardig partnerschap, waarbij iedere partij vanuit de eigen expertise, verantwoordelijkheid en mogelijkheid bijdraagt.
- Doelstellingen voor samenwerking en taakuitvoering komen in onderling overleg tot stand en worden voorzien van een daarbij passende en duidelijke rolverdeling.
- Een zo groot mogelijke beleidsvrijheid voor de decentrale overheden.
- Een toereikende bekostiging voor taken in medebewind via een passende uitkeringsvorm.
- Overheden betrekken elkaar bij nieuwe beleidsvoornemens die een andere overheidslaag raken op een dusdanig tijdstip dat de beleidsvoornemens nog kunnen worden aangepast.
- Voor inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties werken overheden samen als waren ze één overheid.

[2] TK 2025-2026, 29 362, Nr. 391
[3] Code Interbestuurlijke Verhoudingen, TK 2023-2024, 33047, Nr. 25

Uitvoerbaar beleid voor medeoverheden
Balans tussen ambities, taken, middelen en uitvoeringskracht is essentieel voor de taakuitoefening door de medeoverheden. Hiervoor is het nodig om, aan de hand van het Beleidskader decentraal en gedeconcentreerd bestuur, vooraf goed te doordenken welke taken passend zijn bij én uitvoerbaar zijn door de medeoverheden[4]. Daarom betrekt het Rijk, aan de hand van de UDO, de (koepels van) medeoverheden vanaf de start bij de vormgeving van beleid van het Rijk dat hen raakt. De UDO wordt standaard uitgevoerd bij wijziging van of nieuwe taken voor medeoverheden, zodat deze uitvoerbaar zijn en aansluiten op de lokale praktijk. De UDO en de daaraan ten grondslag liggende uitvoeringstoetsen en onderzoeken (bijvoorbeeld op grond van artikel 2 van de Financiële-verhoudingswet) worden openbaar gemaakt op het moment dat het beleidsvoornemen in consultatie gaat[5].

De uitvoerbaarheid in de praktijk wordt getoetst op basis van passende monitoring en beleidsinformatie. Knelpunten in de uitvoerbaarheid worden in overleg tussen Rijk en medeoverheden gezamenlijk opgelost. Zie hiervoor ook hoofdstuk 3 over bestuurlijke en financiële afspraken.

Rijk en (koepels van) medeoverheden nemen hun verantwoordelijkheid voor het leveren van de benodigde inzet voor het goed functioneren van de hier genoemde instrumenten voor taaktoedeling aan de medeoverheden.

Overhedenoverleg en overleg tussen de minister van BZK en de koepels
Het organiseren van een overhedenoverleg is een afspraak uit de Code. Het overhedenoverleg geldt als forum voor gezamenlijke bespreking van de interbestuurlijke verhoudingen en gemaakte afspraken. De meerwaarde ten opzichte van de bestaande, sectorale tafels is om de gezamenlijke ambities, opgaven en wat daarvoor nodig is, domeinoverstijgend en in integraliteit te bezien. Het overhedenoverleg treedt niet in de plaats van bestaande overlegtafels.

Jaarlijks zijn er twee reguliere overhedenoverleggen, rond februari en rond augustus. Na de totstandkoming van een nieuw kabinet vindt zo spoedig mogelijk een overhedenoverleg plaats over de relevante beleidsvoornemens uit het regeerakkoord die de medeoverheden raken. Indien nodig wordt hiervoor een extra overleg ingepland of wordt een regulier overhedenoverleg verschoven. Vaste deelnemers aan het overhedenoverleg zijn de minister-president (voorzitter), minister van BZK (plv. voorzitter), minister (of staatssecretaris) van Financiën, voorzitter van de VNG, voorzitter van het IPO en voorzitter van de Unie. Afhankelijk van de agenda nemen ook vakministers, IPO-, VNG-, Unie-bestuursleden of externe deskundigen deel.

De onderlinge samenwerking in het kader van deze samenwerkingsagenda en de interbestuurlijke verhoudingen worden minstens één keer per jaar besproken in het overhedenoverleg.

Samen bouwen aan resultaten
Zoals bovenstaand vermeld hebben wij afgesproken een doorontwikkeling van ambtenaren en bestuurders gericht op openheid, vertrouwen en vakmanschap in te richten en dit te koppelen aan de samenwerkingsagenda.

Het kabinet heeft daarnaast al enkele aanbevelingen van de Studiegroep Interbestuurlijke Verhoudingen overgenomen. Zo is in het constituerend beraad afgesproken de Code Interbestuurlijke Verhoudingen als uitgangspunt te hanteren en is in de Voorjaarsnota 2026 een passage opgenomen over de (financiële) onderbouwing en dekking van voorstellen van het Rijk waarin een beroep wordt gedaan op medeoverheden[6].

Mede aan de hand van de bouwstenen die de Studiegroep ons heeft aangereikt werken wij de komende periode samen verder aan sterke interbestuurlijke verhoudingen in een aantal belangrijke opgaven die in de volgende hoofdstukken worden uitgewerkt.

[4] TK 2025-2026, 3304, Nr. 45
[5] Handleiding UDO, TK 2023-2024, 33047, Nr 25
[6] De volledige passage in de Voorjaarsnota luidt als volgt: "indien een beroep wordt gedaan op medeoverheden, bevat het nieuwe beleidsvoorstel een onderbouwing hoe de medeoverheden hiertoe in staat worden gesteld, inclusief een voorstel hoe de financiële gevolgen voor medeoverheden worden opgevangen. De beleidsinitiërende minister draagt primair zorg voor het organiseren van de benodigde dekking."

Regionale uitwerking
De opgaven waar we voor staan hebben hun uitwerking op provinciaal, regionaal en lokaal niveau en vragen om een gerichte aanpak. Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen werken - vaak met diverse andere partners - samen, ook in regionaal verband. Op sommige terreinen is dit meer (semi)verplichtend dan op andere terreinen. Regionaal samenwerken kan veel kansen bieden. We hebben hierbij oog voor knelpunten, bijvoorbeeld ten aanzien van democratische legitimiteit. Samen werken we aan een toekomstbestendig openbaar bestuur, waarin we duurzaam samenwerken aan het oplossen van opgaven.

Bonaire, Sint Eustatius en Saba
De Caribische openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba sluiten zoveel mogelijk aan bij de aanpak zoals wordt ontwikkeld in deze samenwerkingsagenda. Het principe van 'comply or explain' is hierbij leidend. Dit houdt in dat nieuw beleid en regelgeving ook gelden voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba, tenzij er zwaarwegende en deugdelijk gemotiveerde redenen zijn om hiervan af te wijken. Departementen onderzoeken bij de voorbereiding van nieuw beleid actief op welke wijze dit van toepassing kan zijn op Bonaire, Sint Eustatius en Saba en motiveren dit expliciet. Hierbij is maatwerk een instrument om te sturen op een gelijkwaardig voorzieningenniveau rekening houdend met de lokale context, waar prioritering en fasering met het oog op uitvoerbaarheid onderdeel van kunnen zijn.

1.3 Slagvaardige overheid

Wij hebben de ambitie om samen te werken aan een slagvaardige overheid. Voor het vertrouwen van onze inwoners is het van belang dat we werken aan een overheid die duidelijk kiest, samenwerkt en levert. Die geworteld is in de samenleving en dicht bij mensen staat.

Recentelijk is het kabinet gestart met een Taskforce Slagvaardige Overheid en met het opstellen van een Actieagenda. De Actieagenda kent vier actielijnen: 1) Fundamentele vereenvoudiging van beleid en regelgeving; 2) Realiseren van uitstekende (digitale) dienstverlening; 3) Vernieuwing en productiviteitsverhoging van de Rijksdienst en 4) Doorbreken van de Haagse muren. De verdere invulling van onze gezamenlijke ambities wordt in de komende periode verder uitgewerkt. Waar mogelijk worden de reguliere bestuurlijke overleggen waarin de betrokken overheden participeren benut. In het derde kwartaal van 2026 zijn de afspraken over de onderlinge samenwerking en ieders rol helder.

Het zijn van een slagvaardige overheid gaat over al ons handelen, en dus ook over alle inhoudelijke onderwerpen binnen deze samenwerkingsagenda. We bouwen voort op ervaringen die zijn opgedaan bij programma's als Agenda Stad, het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid en Werk aan Uitvoering. Met de uitdaging om de lessen uit deze programma's en andere initiatieven waar mogelijk op te schalen tot structureel landsdekkend beleid.

Nederlandse Digitaliseringsstrategie (NDS)

Interbestuurlijk samenwerken en als één overheid digitaliseren gaan hand-in-hand met de doelen van de Taskforce Slagvaardige Overheid. Dat doen we via een gezamenlijke agenda en samenwerking: de Nederlandse Digitaliseringsstrategie (NDS). De NDS vormt de strategie voor de digitale ontwikkeling van de overheid en geeft invulling aan de digitale aspecten van het worden van een slagvaardige overheid. Om de doelen van de NDS concreet te realiseren, focussen we ons in 2026 en 2027 op een beperkt aantal interbestuurlijke 'digitale deals' rond de urgente onderwerpen cloud, AI, weerbaarheid en het bundelen van inkoopkracht.

1.4 Asiel en migratie

Asiel en migratie staan voor grote opgaven. Het is belangrijk dat er meer rust komt in de opvangketen. Daarvoor is de samenwerking met de medeoverheden cruciaal. Het kabinet streeft een stabiel opvanglandschap na voor de lange termijn. Bovendien zetten we in op participatie en maken we werk van uitstroom.

Medeoverheden trekken samen op om deze opgaven in het land aan te pakken. Steeds betere samenwerking op dat dossier laat zien dat investeren in bestuurlijke verhoudingen helpt om tot een gezamenlijke ambitie en synergie te komen.

CONCEPT

2. Inhoudelijke samenwerking

2.1 Sociaal domein

2.1.1 Sociaal domein

Situatieschets

De inwoners in Nederland die hulp en ondersteuning nodig hebben kunnen bij de overheid terecht met hun vragen en zorgen. De inzet is groot om iedereen te helpen, maar Nederland zit aan de grenzen van wat het sociaal domein aankan en zet de middelen niet altijd in waar ze het hardst nodig zijn. Veel huishoudens kampen met meervoudige problemen zoals werkloosheid, geldzorgen, slechte huisvesting, opvoed- en gezondheidsproblemen en onveiligheid. Tien jaar na de grote decentralisaties (Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 (Wmo 1015), Jeugdwet, Participatiewet) en de transitie naar het passend onderwijs staat het brede sociaal domein onder druk: voor mensen met enkelvoudige problematiek werkt het, maar bij multiproblematiek werken instanties nog veel te vaak met de beste bedoelingen langs elkaar heen en wordt de professional niet altijd goed ondersteund door het systeem. Het uitgangspunt was en is dat iedereen naar vermogen meedoet in de samenleving, bij voorkeur in de vorm van betaald werk. De vraag naar ondersteuning en zorg stijgt door maatschappelijke en demografische ontwikkelingen, met lange wachtlijsten, ongerichte ondersteuning, en stijgende kosten als gevolg. De uitvoerbaarheid, financiële houdbaarheid, effectiviteit en toegang van en tot het sociaal domein staan onder druk. Voor inwoners is het onvoldoende duidelijk wat er wel en niet van de overheid verwacht kan worden.

Gemaakte afspraken

- Het Rijk en gemeenten werken samen aan een goed, samenhangend en toekomstbestendig beleid voor het sociaal domein. Beleid dat uitgaat van de leefwereld van inwoners, met betere hulp en passende ondersteuning voor mensen en gezinnen in de meest kwetsbare situaties, versterking van bestaanszekerheid, meer inzet op preventie en ondersteuning naar werk voor mensen die langs de kant van de arbeidsmarkt staan.
- Daartoe stellen Rijk en gemeenten een brede agenda voor het sociaal domein (Sociale Agenda Nederland) op, met concrete doelen op de korte, middellange en lange termijn om gezamenlijk regie te voeren op de ambities, opgaven en integraliteit in het sociaal domein. De Sociale Agenda Nederland wordt daarmee een toetssteen voor samenhangend en congruent beleid en een manier om integrale doorbraken te faciliteren.
- Onderdeel van de Sociale Agenda Nederland is het aanpakken van prangende stelselknelpunten die een effectieve uitvoering in het sociaal domein in de weg staan. Daarbij valt bijvoorbeeld te denken aan harmonisering van wet- en regelgeving, ontschotting van financieringsvormen en juridische aanpassingen die het mogelijk maken om meer dan voorheen vanuit collectieve voorzieningen te kunnen aanbieden. Het doel van harmonisering en collectivisering is onder andere het bereiken van een vereenvoudiging van het gehele stelsel van het sociaal domein en meer eenvoud en duidelijkheid voor de inwoner.
- Het Rijk en gemeenten committeren zich in principe voor de lange termijn aan de Sociale Agenda Nederland, over meerdere bestuurs- en kabinetsperiodes heen.
- Daarbij wordt gewerkt vanuit (domein specifieke) leidende principes. Leidende principes zijn een gezamenlijk toetsingskader dat houvast en richting biedt. Ze worden gebruikt om plannen of ideeën te beoordelen en af te wegen of ze bijdragen aan het samenhangende en toekomstbestendige beleid.
- De korte-termijnactiviteiten moeten in deze kabinetsperiode tot doorbraken leiden in het oplossen van een aantal specifieke maatschappelijke problemen die beleidsdomein overstijgend zijn, zoals jongerendakloosheid en personen met verward en onbegrepen gedrag.

CONCEPT

- Het Rijk en de gemeenten zetten in op twee sporen voor een versteviging van de aanpak van jongeren dak- en thuisloosheid. Het eerste spoor richt zich op doorbraakmaatregelen gericht op het duurzaam huisvesten van dakloze jongeren. Dit wordt gedaan vanuit de zgn. Startmotor Wonen Eerst Jongeren.[7] Deze maatregelen komen voort uit de Nijmeegse Aanpak Jongerendakloosheid en worden uitgevoerd binnen het huidige financiële kader voor maximaal twee jaar. Het tweede spoor richt zich op de langere termijn, met als streven invulling te geven aan de Verklaring van Lissabon[8].

- Als gezamenlijke overheden richten we ons op een brede en samenhangende aanpak voor gezinnen in een kwetsbare positie met aandacht voor alle levensgebieden die van invloed zijn op het gezond, veilig en veerkrachtig opgroeien van kinderen. Elementen daarin zijn een integrale werkwijze over alle levensgebieden heen (in plaats van alleen de focus op individuele jeugdhulp), goede lokale samenwerking rond gezinnen met aandacht voor cultuur, houding en gedrag, arbeidsparticipatie, laagdrempelige en domeinoverstijgende ondersteuning vanuit lokale teams, (inclusief) onderwijs. Verder werken we aan een sterke pedagogische basis. We starten hiermee in 2027 en verwachten eind 2027 de eerste bevindingen te presenteren.

- Het Rijk en de gemeenten maken zich sterk om de aanpak van personen met verward en onbegrepen gedrag te verbeteren, mede om het aantal acute en niet acute meldingen bij politie, woningcorporaties en opvang terug te dringen. De opgave vraagt nauwe samenwerking tussen netwerkpartners in zorg, veiligheid, wonen en het sociaal domein, zowel op landelijk, regionaal als lokaal niveau. Als gezamenlijke overheden zien we op de korte en middellange termijn een regierol op de volgende opgaven: 1. Meer plek in de hele keten van (tijdelijke) woon(zorg)voorzieningen tot huisvesting; 2. Meer mogelijkheden voor gegevensdeling voor netwerkpartners; 3. Meer landelijke regie met kaders en randvoorwaarden voor de aanpak door gemeenten en netwerkpartners.

- Het Rijk en de gemeenten werken toe naar gezamenlijke afspraken met het veld in 2027 over de bovenstaande opgaven uit de aanpak personen met verward en onbegrepen gedrag. Deze afspraken kunnen dienen om tot een heldere infrastructuur te komen, waarbij het ontwerp van het stelsel en de randvoorwaarden voor de uitvoerbaarheid, zoals bevoegdheden en gegevensdeling verbeterd kunnen worden.

De volgende (al ingezette) beleidslijnen ondersteunen het doel van de Sociale Agenda Nederland en vormen de basis voor het middellange- en langetermijnperspectief:

- We gebruiken de beweging van zorg naar gezondheid als een gegeven voor de gesprekken over de toekomst van zorg en ondersteuning en het brede stelsel van het sociaal domein. Daarbij hebben overheden rekening te houden met vergrijzing/ontgroening, hetgeen tot schaarste leidt. Tegelijkertijd moeten overheden gezamenlijk en op gelijkwaardige basis keuzes maken.

- Voor gezinnen en huishoudens waarbij sprake is van onveiligheid werken we met de Veranderstrategie Toekomstscenario Kind- en Gezinsbescherming aan betere hulp en bescherming, met een systeem dat eenvoudiger is, dat beter past bij wat kinderen en volwassenen nodig hebben, en met minder verschillende organisaties, die bovendien beter samenwerken. Met de veranderstrategie werken overheid en uitvoerings- en kennisorganisaties, binnen de huidige financiële kaders, toe naar concrete verbeteringen in de periode 2026-2029, terwijl tegelijkertijd de basis wordt gelegd voor een fundamentele herziening van het stelsel vanaf 2029.

- Met betrekking tot de toegang tot het sociaal domein zijn sinds de decentralisaties van 2015 in veel gemeenten lokale teams ontwikkeld. Teams waar mensen laagdrempelig domeinoverstijgend advies kunnen inwinnen en ondersteuning kunnen krijgen. Er vindt momenteel een beweging plaats naar meer stevigheid van deze teams, onder meer via het Richtinggevend Kader en het Convenant Stevige lokale teams (bijvoorbeeld doordat

[7] https://www.eersteenthuis.nl/actueel/nieuws/2026/06/04/lancering-startmotor-wonen-eerst-jongeren-om-jongerendakloosheid-op-te-lossen
[8] Lisbon Declaration on the European Platform in Combatting Homelessness, 21 juni 2021

professionals van het lokale team (samen)werken op school). Lokale teams krijgen steeds meer verantwoordelijkheden; ook vanuit landelijke afspraken. Het vraagt ondersteuning en begeleiding om die verantwoordelijkheden waar te kunnen maken. Het Rijk en gemeenten spannen zich daarom in om lokale teams een meer integrale opdracht te geven, inclusief een bijpassend instrumentarium om hun werk te kunnen uitvoeren. Waar nodig leidt dit tot aanpassingen van wet- en regelgeving.

- Voor wat betreft de toegang tot voorzieningen in de Wmo 2015 is de intentie om te werken met functionele criteria en het voorzieningenkarakter van de wet te versterken. De gedachtelijn is daarbij als volgt: wie zelfredzaamheid kan 'herwinnen', komt in aanmerking voor tijdelijk maatwerk met daarbij extra aandacht voor het principe van *reablement*. Wie duurzaam aangewezen is op ondersteuning krijgt structureel maatwerk: zonder routinematige herindicatie en met ruimte om intensiteit op en af te schalen. Dat wordt gerealiseerd gedurende de looptijd van een bij voorkeur langere indicatie maar bijvoorbeeld ook met een waakvlambeschikking, sluimerend actief, direct heractiveerbaar bij destabilisering. Het Rijk en gemeenten spreken af te komen met een gezamenlijke nadere uitwerking, binnen de bestaande middelen[9], om deze ambitie verder te operationaliseren in de uitvoering en waar nodig ook te verankeren in wet- en regelgeving.

- Belang van de regio. Gemeenten en partners werken in duurzaam partnerschap aan maatschappelijke opgaven, onder meer vanwege schaalbaarheid en schaarste van voorzieningen en/of expertise, maar ook om de samenwerking met andere domeinen (bijv. Zorgverzekeringswet en Wet langdurige zorg) behapbaar te maken. Dat gebeurt vaak in regionaal verband. In het ene domein is dat meer verplichtend dan in het andere. De ontwikkeling naar (meer) regionale samenwerking brengt ook vraagstukken ten aanzien van democratische legitimiteit met zich mee. Rijk en gemeenten spreken af om in dit vraagstuk gezamenlijk naar oplossingen te zoeken die samenwerkings- en uitvoeringspraktijk ondersteunen, met oog voor democratische legitimiteit en inwonerparticipatie.

- Met de Hervormingsagenda Inkomensondersteuning werken Rijk en gemeenten (en ook UWV, SVB en de Dienst Toeslagen) samen aan een zekerder en begrijpelijker stelsel van inkomensondersteuning waarin (meer) werken loont. Vereenvoudiging van beleid en regelgeving in de sociale zekerheid, toeslagen en belastingen is nodig om inkomenszekerheid en participatie van mensen te kunnen blijven garanderen en om de uitvoering toekomstbestendig te houden. Gemeenten, UWV, SVB en de Landelijke Cliëntenraad melden jaarlijks hun signalen over waar mensen en de uitvoering in de knel komen en werken samen aan beleidsopties. De voorstellen moeten bijdragen aan een beter functionerend stelsel voor mensen en de publieke dienstverlening in 2035. Instrument is een jaarlijkse "vereenvoudigingswet". We werken hierin samen met sociale partners. Het Rijk en gemeenten werken in deze agenda samen onder meer aan: verbetering en vereenvoudiging van het armoedebeleid; proactieve dienstverlening aan inwoners bij inkomensregelingen en schuldhulpverlening; vereenvoudiging van gegevensdeling; harmonisatie van begrippen in het stelsel; hervorming van de Participatiewet; verbetering van het vorderingenbeleid, waaronder verminderen van keteneffecten voor inwoners; meer menselijke maat in de handhaving van de sociale zekerheid; het realiseren van één betaalmoment in de inkomensondersteuning; en één Werkcentrum in iedere arbeidsmarktregio.

Wat is nodig om de afspraken te realiseren

- Een toekomstbestendig sociaal domein vraagt om een interbestuurlijke aanpak vanuit de gedachte van één overheid, waarin het Rijk en gemeenten gelijkwaardig samenwerken vanuit hun eigen rollen en verantwoordelijkheden.

- Centraal staat een interactieve samenwerking tussen 'wijk, gemeente en het Rijk', gericht op het realiseren van systeemdoorbraken vanuit de praktijk en de leefwereld van mensen.

[9] Het voornemen van het kabinet om de huishoudelijke ondersteuning af te schaffen gaat gepaard met een uitname uit het gemeentefonds van €1,01 miljard. De VNG vindt deze uitname voorbarig, zonder onderliggende plannen.

Daarbij wordt voortgebouwd op bestaande kennis en ervaringen uit die de afgelopen jaren zijn opgebouwd.

- Nauwe samenwerking met maatschappelijke partners en andere betrokken stakeholders.
- Het Rijk en de gemeenten stellen zich tot doel om de contouren van de wet- en regelgeving die het doel van de Sociale Agenda Nederland ondersteunen uiterlijk aan het einde van deze kabinetsperiode gereed te hebben. De komende maanden maken het Rijk en gemeenten nadere afspraken met elkaar over onder meer aanpak, concretisering van plannen voor de middellange en lange termijn, tijdpad en governance en de inrichting van een interbestuurlijk team met de noodzakelijke kennis en expertise voor de Sociale Agenda. De uitdaging daarbij is enerzijds een brede verankering te hebben in gemeentelijke netwerken en tegelijk vooral ook de bestaande gremia te benutten.

2.1.2 Jeugdzorg

Het Rijk en gemeenten[10] delen de ambitie om de zorg voor jeugdigen te verbeteren en te komen tot een beter functionerend jeugdstelsel. De afgelopen periode zijn hierop stevige stappen gezet, maar het Rijk en gemeenten zijn van mening dat er meer nodig is om te zorgen dat gezinnen een stevige sociale basis hebben en om te voorkomen dat zoveel kinderen in de individuele jeugdhulpverlening terecht komen.

Mede naar aanleiding van het 1e advies van de commissie Van Ark hebben we onze inspanningen geïntensiveerd en geprioriteerd, in de zogenaamde routekaart, waarbij ook expliciet aandacht is voor de verbinding met aanpalende domeinen, zoals onderwijs, huisvesting, bestaanszekerheid en mentale gezondheid.

Ook is er voor de periode 2025 tot en met 2027 circa 3,7 miljard euro extra beschikbaar gesteld voor jeugdzorg en gemeenten. Verder is afgesproken dat de commissie Van Ark een jaar eerder haar tweede advies uitbrengt.

Hervormingsagenda Jeugd

Er zijn en worden stevige stappen gezet op de Hervormingsagenda Jeugd. Denk aan het wetsvoorstel Verbetering beschikbaarheid zorg voor jeugdigen dat is aangenomen in de Tweede Kamer, de vaststelling van het convenant 'Stevige lokale teams'[11] en het Richtinggevend Kader Lokale Teams. We gaan hiermee de goede richting op, maar we zijn er nog niet. Ondanks deze stevige stappen zijn het Rijk en gemeenten ervan overtuigd dat we nadere fundamentele keuzes moeten maken om te komen tot een beter functionerend stelsel. Dit vraagt om scherpe keuzes ten aanzien van de inzet van individuele jeugdhulp, en tegelijkertijd om een versterking van de ondersteuning aan jeugdigen en het gezin op alle leefgebieden.

Beperken en versterken

Recent zijn we samen met aanbieders en vertegenwoordiging vanuit de wijkteams een traject gestart waarin we de mogelijkheden voor betere sturing op het stelsel in kaart brengen. We willen met dit traject een aantal doorbraken realiseren die nodig zijn in de toeleiding naar jeugdhulp, het aanbod aan jeugdzorg, de interbestuurlijke en financiële verhoudingen en in het functioneren van het gehele jeugdhulpstelsel. We constateren namelijk dat de hulp nu te veel gebreken vertoont en de sturing op de jeugdhulp vanuit het Rijk en gemeenten beter kan.

Meer concreet wordt in dit traject gekeken naar hoe taken en verantwoordelijkheden duidelijker te beleggen en af te bakenen, nieuwe sturingsinstrumenten te introduceren en zorg voor de meest kwetsbaren beter te borgen. Ook wordt hier nadrukkelijk gekeken naar de mogelijkheden om te komen tot minder gebruik van individuele jeugdhulp. Ook wordt gekeken naar het versterken van het voorveld en de inzet van basishulp vanuit stevige lokale teams om ervoor te zorgen dat kinderen die daar goed geholpen kunnen worden niet langer hoeven instromen in de

[10] Deze afspraken zijn gemaakt door Rijk en gemeenten als verantwoordelijke partijen in het jeugddomein.
[11] In het kader van de modulaire aanpak van het convenant stevige lokale teams wordt ook nog gewerkt aan een module voor volwassenen met aandacht voor de WMO en bestaanszekerheid.

specialistische jeugdzorg. Hierbij wordt zowel gekeken naar wat er nodig is aan de voorkant als aan de achterkant.

Het traject moet leiden tot een voorstel voor een beter functionerend stelsel dat in staat is jeugdigen en gezinnen in de basis te ondersteunen en waarbij de zwaardere hulp beschikbaar is voor de meest kwetsbaren waarbij ook scherpe keuzes zijn gemaakt gegeven de schaarste van mensen en middelen.

Het Rijk en VNG zijn gecommitteerd om in het najaar te komen tot aanvullende bestuurlijke afspraken. Tezamen met het eindadvies van de commissie Van Ark moet dit leiden tot een concreet pad voorwaarts, waarin we de vooruitgang van de afgelopen periode vasthouden en daarop voortbouwen. Daarmee willen we komen tot een goede structurele balans in taken en middelen, betere sturingsmogelijkheden en vooral een helder en goed toegankelijk stelsel dat passende zorg voor kinderen beter borgt.

Commissie Van Ark

Parallel aan dit traject werkt de commissie Van Ark aan een zwaarwegend, maatgevend advies. Zij zal in januari 2027 adviseren over de uitvoering van de Hervormingsagenda Jeugd en de daaropvolgend gemaakte afspraken, waarbij ze ook kijkt naar de uitgavenontwikkeling in relatie tot het meerjarig financieel kader zowel terug naar de jaren 2025 en 2026 als vooruit naar de jaren 2027, 2028 en verder. De besluitvorming hierover loopt mee met de voorjaarsbesluitvorming in 2027.

Aanpalende domeinen

De commissie Van Ark schreef in het 1e advies rapport ‘Groeipijn’ dat de Hervormingsagenda noodzakelijk is, maar niet voldoende om het jeugdhulpgebruik terug te dringen. Dat lukt alleen als er ook maatregelen worden genomen vanuit de aanpalende domeinen. Mede hierdoor zet het kabinet ook in op een goed samenhangend en toekomstbestendig beleid voor het sociaal domein met de Sociale Agenda Nederland, zoals te lezen is in paragraaf 5.1. Zo wordt bijvoorbeeld in het kader van de sociale agenda vanuit verschillende ministeries (VWS, SZW, OCW, BZK en JenV) gewerkt aan een brede aanpak voor het versterken van de integrale ondersteuning aan gezinnen waar problemen spelen zoals werkloosheid, slechte huisvesting, gezondheidsproblemen en opvoedproblemen. De Sociale Agenda Nederland past bij de beweging naar inclusief onderwijs en de ontwikkelingen vanuit de Hervormingsagenda Jeugd en het Toekomstscenario Kind- en Gezinsbescherming.

CONCEPT

2.2 Fysiek domein

2.2.1 Samen de schouders onder de grote fysieke opgaven

Doorbraken realiseren voor Nederland

Nederland staat voor grote maatschappelijke opgaven in de fysieke leefomgeving. We willen woningen bouwen, ruimte voor bedrijven, bereikbaarheid, ruimte voor defensie, verstandig omgaan met water en bodem, toekomstbestendige landbouw en natuur, duurzame energie opwekken, oplossingen vinden voor netcongestie en Nederland klimaatbestendig maken. Op al deze thema's zijn doorbraken nodig, waaraan alle overheden in gezamenlijkheid en naar eigen rol en bevoegdheid bijdragen. Vanwege het belang van de onderwerpen 'woningbouw' en 'landbouw, natuur en stikstof' en de Taskforces die daarop actief zijn, worden deze onderwerpen in dit hoofdstuk apart behandeld. De complexiteit van de opgaven op water en bodem, waterveiligheid, ruimte voor de rivieren, beekdalen, waterkwaliteit, zoetwaterbeschikbaarheid en de noodzaak tot klimaatadaptatie en een klimaatbestendige inrichting van Nederland nemen in rap tempo toe. Het recente advies van de Deltacommissaris onderstreept het belang om de nieuwe uitdagingen die het veranderende klimaat met zich meebrengt gezamenlijk (nationaal en regionaal) tijdig op te pakken ten einde ons land ook voor toekomstige generaties leefbaar, veilig en economisch gezond te houden. Daarnaast is inpassing van energie-infrastructuur op de korte termijn een harde randvoorwaarde om de netcongestieproblematiek te kunnen verhelpen. De energietransitie vraagt namelijk om veel meer ruimte voor energie-infrastructuur. Vanuit het Programma Energie Hoofdstructuur stuurt het Rijk op de inpassing van de nationale ontwikkelingen in het energiesysteem en sturen de medeoverheden op de inpassing van de decentrale ontwikkelingen in het energiesysteem. Voor zowel de lange als korte termijn is dit onderdeel van de gesprekken die het Rijk en medeoverheden met elkaar in het fysieke domein voeren, met name via een nieuw Nationaal Programma i.o., daar waar de nationale en decentrale ontwikkelingen samenkomen en onderlinge afstemming van belang is. Een integrale ruimtelijke afweging in samenhang met andere ruimtelijke opgaven is daarbij noodzakelijk.

De gezamenlijke overheden willen samen het verschil maken: voor de woningzoekende, de jonge boer of de havenmedewerker. Ook het bedrijfsleven en het maatschappelijk middenveld zijn daarbij hard nodig. Omdat Nederland klein is en de grote opgaven allemaal ruimte vragen, moeten we de verschillende (ruimtelijke) belangen in samenhang wegen en de ruimte optimaal verdelen. Dit vraagt om prioritering, duidelijke integrale ruimtelijke keuzes, regie, bestuurlijke samenwerking en uitvoerbare afspraken tussen overheden.

De complexiteit van de opgaven in een veranderende wereld vraagt om langjarige samenwerking van alle betrokkenen. Uitgangspunt bij de samenwerking voor alle betrokkenen is het streven om elkaar zo vroeg als mogelijk te betrekken in plan- en beleidsvorming. De afgelopen jaren hebben we de samenwerking in de fysieke leefomgeving opnieuw vormgegeven en verder versterkt. Ruimtelijke ordening is terug. De minister van VRO voert nationale regie op de ruimtelijke ordening. Met de Nota Ruimte werkt het Rijk aan een langetermijnvisie voor Nederland waarin de ruimtelijke opgaven integraal zijn afgewogen. De Nota Ruimte bevat ruimtelijke keuzes voor nu, tot 2050, met een doorkijk naar 2100. Met de NOVEX-aanpak zetten de overheden gezamenlijk de schouders onder de gebiedsgerichte uitvoering en doen we recht aan de unieke kenmerken van elke regio in Nederland, want elke regio telt. Gezamenlijk zetten we alle beschikbare instrumenten in, zoals de mogelijkheden die de Omgevingswet biedt, het grondinstrumentarium, en gebruik van ruimtelijke informatie en ontwerpend onderzoek.

Waar lopen we tegenaan:

- De opgaven in de fysieke leefomgeving zijn steeds meer met elkaar verweven en/of vragen om dezelfde fysieke ruimte. Met de beperkte ruimte in Nederland is het van belang de opgaven in samenhang te bezien. Tegelijkertijd schuurt integraliteit soms met de wens en noodzaak om vaart te maken.
- Naast schaarste aan ruimte lopen we bij de realisatie van de grote fysieke opgaven ook aan tegen beperkte capaciteit van (mede)overheden en markt en beperkte beschikbaarheid van

middelen. Deze financiële krapte speelt zowel bij de medeoverheden als bij het Rijk op het gebied van infrastructuur. Bij het Rijk leidt dit momenteel tot de noodzaak tot herprioritering op middelen die beschikbaar zijn voor rijksinfrastructuur.

- Bij de Voorjaarsnota 2024 hebben Kabinet en IPO erkend dat er onderzoek nodig is naar de vraag of de bbp-systematiek evenredig meebeweegt met de ontwikkeling van de kosten op de drie beleidsterreinen Openbaar Vervoer, Infrastructuur en Natuur. Afgesproken is dat er onderzoek wordt gedaan naar de balans tussen ambities, taken, middelen en uitvoeringskracht voor decentrale overheden op deze beleidsterreinen. Deze onderzoeken zijn inmiddels uitgevoerd en de resultaten geven een duidelijk beeld over de balansvraagstukken van de provincies. De uitkomsten van de onderzoeken zijn zwaarwegend en maatgevend voor het gesprek dat Rijk en provincies (gaan) voeren over de invulling van de verplichting van het Rijk om toereikende middelen te verstrekken voor medebewindtaken en de verantwoordelijkheid van provincies om deze taken doeltreffend en doelmatig uit te voeren. Daarbij is afgesproken dat zowel gekeken wordt naar de financiële aspecten, de inhoudelijke sturing als de rolneming door zowel Rijk als medeoverheden. Dit wordt betrokken bij de voorjaarsnota 2027.
- Er zijn veel trajecten, overlegtafels en initiatieven in de fysieke leefomgeving waarin Rijk en medeoverheden over ongeveer dezelfde vraagstukken spreken.

Dit spreken we af:

- Via deze samenwerkingsagenda herbevestigen we een aantal bestaande afspraken en uitgangspunten. We respecteren eerder gemaakte interbestuurlijke afspraken, zoals de Code Interbestuurlijke Verhoudingen, evenals de bestaande allianties en collectieven waarin veel maatschappelijke kracht is gebundeld.
- We werken vanuit één gezamenlijke koers. De vernieuwde samenwerking die de afgelopen jaren is ingezet (Nota Ruimte, NOVEX) vraagt van alle betrokkenen daarom een blijvende inspanning. Daarvoor benutten we de bestaande overlegtafels om bestuurlijke drukte te beperken (zie bijlage 1). In het Overhedenoverleg voeren we domeinoverstijgend het gesprek over de interbestuurlijke samenwerking.
- We maken bij grote fysieke opgaven ruimtelijke keuzes in samenhang en werken vanuit een langetermijnvisie. Met de Nota Ruimte geeft het Rijk daar op nationaal niveau invulling aan. De Uitvoeringsstrategie bij de Nota Ruimte zorgt vervolgens voor de doorwerking van de structurerende keuzes uit de Nota Ruimte richting uitvoering. Daarin maken we strategische keuzes. De ene keer kiezen we voor nader onderzoek, de andere keer voor interbestuurlijke samenwerking en afspraken. Maar waar nodig zal ook juridisch instrumentarium worden ingezet. Iedere bewindspersoon draagt daaraan collegiaal bij vanuit de eigen verantwoordelijkheid. De gesprekken over de uitvoeringsstrategie worden gevoerd via de overlegstructuur van de fysieke leefomgeving (directeurenoverleg, DG-ronde en BOL).
- De nationale keuzes landen uiteindelijk ergens in Nederland en kennen hun eigen ruimtelijk beslag, gecombineerd met regionale opgaven en keuzes. Met de NOVEX-aanpak versnellen we met alle overheden de uitvoering en leveren we maatwerk per gebied of regio, want we benutten de kracht van heel Nederland. En met de inzet van instrumenten als grondinstrumentarium, (rijks)uitvoeringsorganisaties en ruimtelijke informatie versterken we de gezamenlijke uitvoeringskracht.
- Ruimte, capaciteit en middelen zijn schaars. Daarom staan alle betrokkenen (overheden en private partijen) gezamenlijk en naar ieders rol en bevoegdheid voor de uitdaging om afwegingen voor de fysieke leefomgeving te maken, te prioriteren en de schaarse middelen en capaciteit slim en efficiënt in te zetten binnen de bestaande financiële kaders.
- Ten aanzien van de onderzoeken naar de BBP-onderzoeken op de beleidsterreinen Openbaar Vervoer, Infrastructuur en Natuur ten aanzien van de balans tussen ambities, taken, middelen en uitvoeringskracht voor decentrale overheden op deze beleidsterreinen spreken we af opvolging te geven zoals beschreven in bijlage 2 bij dit hoofdstuk.
- We blijven gezamenlijk leren en evalueren op basis van de ervaringen in uitvoering en gebiedsgerichte samenwerking. Zo voeren we op 1 oktober in het Bestuurlijk Overleg VRO het

goede gesprek over interbestuurlijke samenwerking in het fysieke domein o.l.v. dhr. Polman. Door het verdiepen van concrete casussen aan de hand van het rapport van de Studiegroep Interbestuurlijke Verhoudingen, de Code Interbestuurlijke Verhoudingen en deze Samenwerkingsagenda komen we met elkaar tot nieuwe inzichten. Dit geeft mogelijk aanleiding tot nadere of aangescherpte afspraken tussen Kabinet en medeoverheden.

CONCEPT

Bijlage 1 Passende overlegstructuren voor afstemming en besluitvorming

In het Overhedenoverleg spreken kabinet en de voorzitters van de koepels in algemene zin en over de beleidsdomeinen heen periodiek over de interbestuurlijke verhoudingen en de samenwerking om te zorgen dat beleid 'doenbaar' is. De realisatie van de grote maatschappelijke opgaven in het fysieke domein vraagt daarnaast om passende ambtelijke en bestuurlijke overlegstructuren.

Bij de uitvoering van het Coalitieakkoord ten aanzien van de inhoudelijke ruimtelijke ordening en ontwikkeling van Nederland samen met medeoverheden wordt gebruikgemaakt van de aanpakken en processen die daartoe zijn ingericht (NOVEX, bereikbaarheidsprogramma's, grootschalige woningbouw etc.). Daarnaast zijn er op tal van thema's initiatieven om de samenwerking te verbeteren, zoals de Samenwerkingsagenda Ruimte voor Economie die onder leiding van de minister van EZK, samen met decentrale overheden wordt opgesteld.

Slagvaardige samenwerking vraagt ook om heldere uitgangspunten ('spelregels'):
- Helder onderscheid tussen afstemming en overleg en besluitvorming;
- Onderwerpen niet op meerdere tafels bespreken (niet onnodig zaken dubbel doen);
- Tijdstip en wijze van elkaar betrekken bij nieuwe beleidsvoornemens die een andere overheidslaag raken conform de Code Interbestuurlijke Verhoudingen.

We staan samen voor de uitdaging om de governance in de fysieke leefomgeving efficiënter en meer samenhangend in te richten. Daartoe lopen momenteel twee trajecten die elkaar aanvullen. Het Secretarissen-Generaal Overleg (SGO) inventariseert mogelijkheden om het aantal overleggen in de fysieke leefomgeving te verminderen. Daarnaast wordt gekeken naar het beter benutten van de Bestuurlijke Overleggen Leefomgeving als dé integrale tafel voor het gesprek tussen Rijk en medeoverheden over de ruimtelijke inrichting van Nederland. Ook kijken we daarbij naar de aansluiting met andere sectorale/thematische overleggen binnen het fysieke domein, zoals het Bestuurlijk Overleg MIRT en sectorale/thematische bestuurlijke overleggen.

Onderstaand wordt het huidige beeld van bestaande overlegstructuren weergegeven.

Integrale interbestuurlijke tafel fysieke leefomgeving
Tijdens de jaarlijkse Bestuurlijke Overleggen Leefomgeving maken kabinet (bewindspersonen betrokken in de fysieke leefomgeving) en medeoverheden (provincies, gemeenten, waterschappen en vervoersregio's) onder voorzitterschap van de minister van VRO afspraken over de ruimtelijke inrichting van Nederland en de Ruimtelijke Arrangementen. In juni 2026 vindt een DG-ronde langs provincies plaats waarin DG's en Gedeputeerden spreken over de voortgang van de afspraken in de Ruimtelijke Arrangementen van 2025 en de Uitvoeringsstrategie Nota Ruimte. Vanwege deze strategie zijn andere medeoverheden ook uitgenodigd. Voor de 16 NOVEX-gebieden hebben we per NOVEX-gebied een passende overlegstructuur waarin Rijk, regio, provincies, waterschappen en gemeenten via directeurenoverleggen, stuurgroepen en bestuurlijke overleggen samenwerken aan de ruimtelijke vraagstukken in het betreffende NOVEX-gebied.
In het Bestuurlijk Overleg (BO) VRO stemt de minister van VRO zeswekelijks op bestuurlijk niveau af met IPO, VNG en UvW over de VRO-portefeuille (Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Omgevingswet). Andere vakministers doen dit ook, zowel met de koepels als met bestuurders van medeoverheden. Voorbeelden zijn het BO Landelijk Gebied en het BO Natuur (LVVN), het BO Water, het BO Mobiliteit en het BO MIRT (IenW), het BO Economie, Regio en Ruimte en het BO Klimaat en Energie (incl. MIEK-special) (EZK/KGG). Daarnaast wordt er twee keer per jaar gesproken over woningbouw in het BO Woondeal (BZK/VRO).

Integrale afstemming en besluitvorming fysieke leefomgeving Rijk
Binnen het kabinet geeft de minister van VRO o.a. invulling aan de coördinerende rol voor de fysieke leefomgeving door het Ministerieel Overleg Fysieke Leefomgeving (MO FLO) voor te zitten. In dat overleg worden de verschillende nationale ruimtelijke belangen in samenhang besproken. Finale kabinetsbesluitvorming vindt plaats in de Ministerraad die voor het fysieke domein wordt voorbereid via de Raad voor de Fysieke Leefomgeving (onderraad van de Ministerraad) en de Commissie voor de Fysieke Leefomgeving (ambtelijk voorportaal).

Taskforces
Het kabinet werkt op zes prioritaire thema's met zogeheten Taskforces. Deze werken departementoverstijgend en sturen op concrete resultaten, met heldere doelen en mijlpalen. Voor de fysieke leefomgeving gaat het om de Taskforce Versnelling Woningbouw, de Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof en de Taskforce Toekomstige Welvaart en Vestigingsklimaat.

Bijlage 2 BBP-onderzoeken

Bij de Voorjaarsnota 2024 hebben Kabinet en IPO erkend dat er onderzoek nodig is naar de vraag of de bbp-systematiek evenredig meebeweegt met de ontwikkeling van de kosten op de drie beleidsterreinen Openbaar Vervoer, Infrastructuur en Natuur. Afgesproken is dat er onderzoek wordt gedaan naar de balans tussen ambities, taken, middelen en uitvoeringskracht voor decentrale overheden op deze beleidsterreinen. Deze onderzoeken zijn inmiddels uitgevoerd en de resultaten geven een duidelijk beeld over de balansvraagstukken van de provincies.

Streven was om een meer compleet beeld te hebben van aard en omvang en mogelijke maatregelen. Daarbij is afgesproken dat zowel gekeken wordt naar de financiële aspecten, de inhoudelijke sturing als de rolneming door zowel Rijk als medeoverheden.

In 2024 hebben Rijk en medeoverheden de afspraak gemaakt dat het niet de vraag is of, maar hoe de uitkomsten van deze onderzoeken een opvolging krijgen. De resultaten van de onderzoeken zijn daarin zwaarwegend en maatgevend. De invulling van een integrale en structurele aanpak van deze balansvraagstukken zal door de kerndepartementen (I&W, LVVN) en de fondsbeheerders (BZK, FIN) samen met de medeoverheden worden opgepakt.

Vervolgstappen uit de Kamerbrief[12] verzonden vanuit IenW over het rapport regionale infra:
"Het rapport *Vernieuwing, beheer en onderhoud Infrastructuur decentrale overheden* zal met de medeoverheden langs twee sporen besproken worden, te weten:
1) Tijdens het Bestuurlijk Overleg Financiële verhoudingen (BOFv) ligt het accent op de rol van de fondsbeheerders in het kader van het bewaken van de balans tussen ambities, taken, middelen en uitvoeringskracht.
2) Tijdens het Bestuurlijk overleg Mobiliteit (BOM) ligt het accent op hoe partijen, elk vanuit hun eigen verantwoordelijkheid, kunnen bijdragen aan het vergroten van het lerend vermogen over de vernieuwingsopgave, (datagedreven) assetmanagement, het uitwisselen van expertise alsook op welke manieren samen met de markt aan deze opgave invulling kan worden gegeven (bv. met een portefeuille aanpak)."

Voor het onderzoek op het gebied van regionale infrastructuur geldt dat de fondsbeheerders, koepels en beleidsverantwoordelijke vakdepartementen gezamenlijk betrokkenheid hebben bij de vervolgstappen zoals hierboven beschreven en tevens gezamenlijk optrekken om de integraliteit tussen de twee sporen op te zoeken. Dit doen we mede door, waar nodig, de beleidsverantwoordelijke vakdepartementen uit te nodigen bij het BOFv. De uitkomsten van het onderzoek zijn zwaarwegend en maatgevend voor het vervolg.

Het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat heeft aan ABDTOPConsult gevraagd advies uit te brengen over de inrichting en werking van het Nederlandse ov-systeem en daarbij mogelijke vervolgstappen te formuleren om de betaalbaarheid van het systeem te borgen. Dit advies is 22 juni 2026 aangeboden aan Tweede Kamer[13]. Voor Prinsjesdag zal de kabinetsreactie op het betaalbaarheidsonderzoek worden aangeboden, waarna te nemen vervolgstappen bekend worden. Provincies en Rijk trekken samen op in de vervolgstappen en gaan hierover het gesprek voeren.

Op het terrein van natuur is er het rapport 'Onderzoek naar natuurtaken en -middelen van provincies' opgesteld waarin de aanbeveling wordt gedaan om een fundamenteel gesprek te voeren over de balans tussen taken, middelen en ambities en om hierover een nieuw bestuurlijk arrangement in te richten. Hieruit moeten nieuwe afspraken worden gemaakt tussen, Rijk, medeoverheden en uitvoeringsorganisaties. Deze afspraken moeten worden vastgelegd in een Natuurpact 2.0. (Kamerstukken II, 2025/26, 33 576, nr. 477). Zoals aangekondigd in de Kamerbrief over het maatregelpakket voor landbouw, natuur stikstof (Kamerstukken II, 2025/26, 36800-XIV, nr. 87, met name de verdiepende bijlage natuurherstel met daarin de kabinetsreactie op het rapport) gaan Rijk, medeoverheden, uitvoeringsorganisaties en andere belanghebbenden de komende periode breder met elkaar in gesprek om te komen tot nieuwe langjarige bestuurlijke afspraken over de inrichting en invulling van het natuurbeleid in Nederland. Afspraken hierover zullen worden vastgelegd in Natuurpact 2.0.

[12] Kamerstuk 36800-B-29. Beantwoording vraag lid Heutink omtrent berichtgeving tekorten bij gemeenten en provincies om infrastructuur overeind te houden.

[13] https://www.algemenebestuursdienst.nl/documenten/2026/06/22/als-je-niet-stuurt-ga-je-nergens-heen-betaalbaarheid-inrichting-en-werking-van-het-ov-systeem

2.2.2 Wonen

Het tekort aan voldoende en de juiste woningen is groot en vormt een van de grootste uitdagingen van dit moment. Het kabinet geeft de aanpak hiervan de hoogste prioriteit, zoals blijkt uit het Coalitieakkoord en het besluit tot instelling van de Taskforce Versnelling Woningbouw.

Onder leiding van de minister-president en de minister van VRO is de Taskforce voortvarend aan de slag gegaan, waarbij alle voor de woningbouw relevante ministers betrokken zijn. De Taskforce heeft een integraal Actieplan opgesteld met als doel de woningbouw versneld op te schalen naar de realisatie van 100.000 woningen per jaar, en dit tempo vervolgens langjarig vast te houden. Dit doet de Taskforce in goed overleg met de medeoverheden, woningcorporaties, bouwers, ontwikkelaars en investeerders binnen de WoonAlliantie.

De Taskforce is met haar opdracht aan de slag gegaan en heeft op 21 september jl. haar Actieplan gepubliceerd. Eerder heeft de Taskforce reeds de Landelijke Aanpak Beter Benutten gelanceerd en aangekondigd dat we meer concreet (bouw)eisen en randvoorwaarden gaan uniformeren en harmoniseren, alsmede het Besluit Bouwwerken Leefomgeving te moderniseren op basis van Europese richtlijnen. De medeoverheden willen immers werken aan *meer, sneller, beter* aan de woningbouwopgave: met voldoende passende, betaalbare en toekomstbestendige woningen die aansluiten bij de behoeften van mensen.

De woningcrisis raakt alle generaties en alle bevolkingsgroepen. Als gezamenlijke overheden willen en moeten we daarom samen het verschil maken voor alle woningzoekenden. Dit betekent dat we dienen in te zetten op het aanpakken van de vele randvoorwaarden die de woningbouw kent; stikstofruimte, netcongestie, voldoende investeringsruimte, onrendabele toppen, ontsluiting van locaties, luchtkwaliteit en het rekening houden met het water- en bodemsysteem.

Enerzijds zet het kabinet in op het verminderen van belemmeringen voor woningbouw door regelgeving te schrappen, te versoepelen en te vereenvoudigen. Anderzijds geeft het kabinet ruimte aan woningbouw door regie te nemen, innovaties op te schalen en de juiste financiële randvoorwaarden te creëren, waarbij onder andere wordt gekeken naar het ontschotten van gebiedsbudgetten. De complexiteit van de opgave en bijbehorende randvoorwaarden zorgen ervoor dat er geen simpele oplossing is. Omdat dit vraagt om blijvende aandacht en inzet, vereist dit dat we ons als gezamenlijke overheden constructief blijven inzetten en elkaar blijven vasthouden om deze randvoorwaarden te signaleren en op te lossen.

Nu het Actieplan er ligt is het zaak om samen door te pakken. De Taskforce zoekt daarin nadrukkelijk de verbinding met provincies en gemeenten. We benutten de bestaande structuren optimaal en werken intensief samen in bestaande bestuurlijke overleggen, zoals het BO VRO, de Bestuurlijke Overleggen Leefomgeving en de BO's Woondeal. Hierbij maken we met elkaar heldere afspraken over in welk gremium we welke interbestuurlijke afspraken maken. Daarbij borgen we dat er een duidelijke afstemming en samenhang is tussen de woonopgave en de ruimtelijke proceslijn (zoals de ruimtelijke arrangementen en uitvoeringsagenda's,) zodat de lijnen van de Taskforce aansluiten bij die in de Ruimtelijke Arrangementen en Uitvoeringsagenda's. Soepel verloop van het proces en actieve aanpak van knelpunten staan hierin centraal.

Hoewel de nadruk aan genoemde tafels ligt op de gezamenlijke overheden, trekt de Taskforce binnen de WoonAlliantie eveneens actief op met woningcorporaties, bouwers, ontwikkelaars en investeerders. Het Actieplan vraagt in de uitvoering immers inzet van alle partijen. Met het Actieplan in de hand voeren de gezamenlijke overheden, tezamen met corporaties, bouwers, ontwikkelaars en investeerders, hierover de komende periode het gesprek.

Alleen door als één overheid gezamenlijk met de markt de schouders eronder te zetten, kunnen we in de komende jaren toegroeien naar de realisatie van 100.000 woningen per jaar en dit tempo langjarig vasthouden.

2.2.3 Landbouw, Natuur en Stikstof

Deze tekst is hoogambtelijk vastgesteld en wordt nog bestuurlijk afgestemd

Situatieschets

Op 26 juni presenteerde het kabinet haar plannen voor de benodigde aanpak voor een samenhangende aanpak voor een toekomstbestendige landbouw, verbetering van de natuur en stap voor stap weer meer mogelijk maken van vergunningverlening. Deze plannen zullen dit najaar verder worden uitgewerkt in de ministeriële *Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof* om Nederland van het slot te krijgen en te houden.

Rijk, provincies, waterschappen en gemeenten hebben, gezien hun rollen en bevoegdheden in het landelijk gebied, ieder voor zich een verantwoordelijkheid in de uitwerking en uitvoering. Omdat de rollen en bevoegdheden elkaar sterk raken en de onderwerpen maatschappelijk gevoelig zijn, is een intensieve samenwerking nodig om internationale verplichtingen na te komen, vergunningverlening gaandeweg weer meer mogelijk te maken en perspectief te bieden aan inwoners en bedrijven in ons land. De goede samenwerking tussen de vier overheden op dit dossier kan als voorbeeld dienen voor samenwerking op andere maatschappelijk gevoelige onderwerpen. Daarbij is en blijft het hebben van voldoende oog voor de impact van de samenhangende aanpak voor onze samenleving en haar inwoners een essentieel punt. Die impact is immers groot.

Gemaakte afspraken

De uitwerking en implementatie van de aanpak vergt stevige interbestuurlijke samenwerking, met goede betrokkenheid en kennis van de uitvoering. Alleen zo kan gezorgd worden voor een succesvolle en haalbare aanpak die leidt tot gezonde natuur en een toekomstbestendige landbouw. Neem bijvoorbeeld de invulling van zonering rond Natura2000-gebieden en beekdalen. Door zowel ambtelijk als bestuurlijk regelmatig met elkaar in gesprek te gaan over de uitwerking van de zoneringsaanpak, zorgen we voor beleid dat past bij de regio waarin het wordt uitgerold. Zo is er begin september een informele bestuurlijke sessie georganiseerd als start voor de intensieve samenwerking, gevolgd door bestuurlijk overleg over de concept- en definitieve plannen. De samenwerking richt zich onder andere op de uitwerking van Rijksinstructieregels, de selectie van Natura 2000-gebieden, proces en uitgangspunten voor een omwisselbesluit, de aanpak van beekdalen en vormgeving van het faciliterend pakket. Deze samenwerking kan niet los gezien worden van samenwerking op aanpalende opgaven die de komende jaren aandacht zullen vergen, zoals de bredere uitwerking en implementatie van de Natuurherstelverordening.

Toetsing van de uitvoerbaarheid is essentieel. We willen en moeten elkaar in staat stellen om de eigen rol in de intensieve samenwerking goed te kunnen invullen. Daarom zal het kabinet conform staand beleid en in goed overleg met de decentrale overheden een UDO-traject uitvoeren op het Taskforce-pakket. De UDO moet immers uitgevoerd worden op alle wijzigingen in wet- en regelgeving die impact hebben op taken of uitvoering van decentrale overheden. Dit traject brengt voor de verschillende overheden de verhouding tussen ambitie, taken en middelen van de opgave in beeld.

Wat is nodig om deze afspraken te realiseren?

Om de maatschappelijke doorbraak op dit dossier daadwerkelijk te laten slagen is naast verdere gezamenlijke uitwerking en het uitvoeren van de UDO versterking van de uitvoeringskracht nodig, zo blijkt ook uit recente uitwerking van de uitvoeringsaanpak door de decentrale overheden. Veel moet landen in de gebieden en op het erf, dat zal niet vanzelf gaan. Bundeling van de uitvoeringskracht van overheden en samenleving is nodig en dat vraagt wat van alle

verantwoordelijke partijen. Hierbij zal rekening moeten worden gehouden met een tijdspad om de benodigde capaciteit, kennis en expertise weer op te bouwen en uit te breiden. De overheden zullen daar samen met hun uitvoeringsorganisaties invulling aan geven. Niet alles kan overal en tegelijkertijd, dat vraagt om prioritering en fasering.

CONCEPT

2.3 Bestuur en veiligheid

2.3.1 Weerbaar bestuur en omgaan met maatschappelijke onrust

Situatieschets
De maatschappelijke druk op het Rijk, de gemeenten, provincies en waterschappen neemt toe. Ambtenaren, bestuurders en politieke ambtsdragers krijgen steeds vaker te maken met agressie, bedreiging, intimidatie en maatschappelijke spanningen. Thema's als veilige publieke dienstverlening, weerbaar bestuur en maatschappelijke onrust raken steeds meer met elkaar verweven. Het Rijk, medeoverheden, beroeps- en belangenverenigingen decentraal bestuur en uitvoeringsorganisaties bieden al een breed ondersteuningsaanbod. Vanuit het ministerie van JenV is er het programma 'voorbereid op agressie en geweld'. De producten hiervan worden ook door decentrale overheden gebruikt. Voor decentrale politieke ambtsdragers is er het programma en ondersteuningsteam 'weerbaar bestuur' van BZK voor preventie, ondersteuning en nazorg in het geval van intimidatie en bedreiging. Via de VNG-kenniskring 'Veilig Publieke Dienstverlening' (VPD) worden kennis, casuïstiek en praktische ondersteuning gedeeld om gemeenten en andere overheden te helpen in hun werkgeversverantwoordelijkheid voor een veilige werkomgeving.

De medeoverheden staan in de frontlinie van maatschappelijke onrust, ook wanneer het ongenoegen voortkomt uit landelijk beleid. Dit maatschappelijk ongenoegen kan omslaan in ongenoegen tussen bestuurslagen. Andersom vertalen spanningen tussen bestuurslagen zich ook in onrust bij inwoners. Het Rijk, VNG, politie en partners binnen het Ondersteuningsnetwerk Maatschappelijke Onrust (OMO) bieden handelingsperspectieven voor het omgaan met maatschappelijke spanningen. Onderdeel hiervan zijn interbestuurlijke leertrajecten waarin we een gezamenlijke blik en aanpak ontwikkelen op het omgaan met onrust in specifieke beleidsdossiers.

Gemaakte afspraken
De gezamenlijke opgave is om deze initiatieven sterker met elkaar te verbinden en medeoverheden een samenhangende ondersteuningsstructuur te bieden. We laten de ondersteuning vanuit de ministeries BZK, JenV en koepels beter op elkaar aansluiten zodat een samenhangend aanbod ontstaat rond agressie, bedreiging, intimidatie en maatschappelijke onrust. Er blijft ruimte voor maatwerk terwijl er een integrale benadering wordt ervaren van veiligheid, weerbaarheid en ondersteuning.
Centraal staat de vraag: wat hebben medeoverheden nodig om hun publieke taak veilig, democratisch en uitvoerbaar te houden, juist onder maatschappelijke druk? Dat vraagt aandacht voor preventie, normstelling, ondersteuning én nazorg.

We gaan het volgende doen:
- We versterken de weerbaarheid van ambtenaren, bestuurders en politieke ambtsdragers door het ondersteunen van gemeenten, provincies en waterschappen in hun taak en rol bij veilige publieke dienstverlening;
- We delen kennis en praktische handelingsperspectieven via bestaande netwerken zoals het Netwerk en Ondersteuningsteam Weerbaar Bestuur (OTWB), het Ondersteuningsteam Maatschappelijke Onrust (OMO) en de VNG-kenniskring Veilige Publieke Dienstverlening (VPD);
- We werken aan gezamenlijke en zichtbare normstelling vanuit kabinet en medeoverheden dat agressie, bedreiging, intimidatie en ondermijning onacceptabel zijn;
- We versterken democratische weerbaarheid, gaan democratische erosie op lokaal niveau tegen, investeren in de veiligheid van vertegenwoordigende vergaderingen en bieden ondersteuning aan gemeenten die onder verhoogde maatschappelijke druk staan, met name kleinere gemeenten met minder capaciteit;
- We zorgen voor meer en stevigere aandacht bij de politie en OM voor vervolging van daders (van agressie, bedreigingen en intimidatie) als politieke ambtsdragers doelwit zijn, en daadwerkelijke naleving van de eenduidige landelijke afspraken.

2.3.2. Weerbaarheid tegen militaire en hybride dreigingen

Situatieschets
Door de snel veranderende wereldorde en de toename aan dreigingen heeft het kabinet versneld ingezet op het versterken van de weerbaarheid. Het fundament van weerbaarheid ligt in de continuïteit van vitale processen, een parate en veerkrachtige samenleving (bestaande uit zowel een sterke sociaal-maatschappelijke basis als een robuuste hulpverlening en crisisbeheersing), de borging van de democratische rechtsstaat, een weerbare economie, en de paraatheid van onze krijgsmacht.

De basis moet op orde worden gebracht. Vervolgens moeten aanvullende inspanningen zorgen voor een schokbestendige samenleving gericht op 72 uur continuïteit en zelfredzaamheid van burgers, overheden, organisaties en het bedrijfsleven. Een mogelijke 'escalatie met hybride acties' vraagt om aanvullende maatregelen voor potentiële doelwitten van kwaadwillende statelijke actoren, zoals de energievoorziening, digitale infrastructuur, logistiek en informatievoorziening. Vanwege geopolitieke spanningen is het cruciaal voorbereidingen te treffen voor een militair scenario waarbij gerichte civiel-militaire samenwerking tussen de krijgsmacht en samenleving essentieel is.

De medeoverheden staan dicht bij de burger en zijn daarom een cruciale schakel in de weerbaarheidsaanpak. Zij zullen daarnaast net als alle andere organisaties ook stappen moeten zetten om de (digitale) weerbaarheid van de eigen organisatie en publieke dienstverlening op orde te brengen.

Ambitieniveau en financiële kaders
In het coalitieakkoord is geen extra geld vrijgemaakt voor de weerbaarheidsopgave. Het is dan ook noodzakelijk dat de rijksoverheid en medeoverheden eerst met elkaar in gesprek gaan over het gezamenlijke ambitieniveau en wat daarvoor nodig is.

- Binnen de huidige financiële kaders zal het zwaartepunt liggen op beleidsopties die beperkte financiële middelen vragen, zoals versterking van het sociale weefsel, uitvoerbare continuïteitsplannen, wet- en regelgeving, normstelling en versterkte samenwerking. Dit vraagt om herprioritering en scherp kijken hoe bestaande initiatieven óók kunnen bijdragen aan de weerbaarheidsopgave (een dual-use benadering).
- Ruimere financiële kaders, die afhankelijk zijn van financiële politieke besluitvorming, bieden de mogelijkheid om nieuwe initiatieven te ontplooien, meer inspanningen te verrichten voor een schokbestendige samenleving en aanvullende maatregelen te nemen. Welke initiatieven, inspanningen en maatregelen dat zijn, hangt af van het gezamenlijke ambitieniveau, een concretisering daarvan en een *roadmap* om daar te komen.

Afspraken
Rijksbreed wordt de integraliteit in beleid, uitvoering en governance versterkt. Er worden thematafels ingericht voor sectoroverstijgende vraagstukken en er wordt een interbestuurlijke tafel opgezet om de samenwerking tussen Rijk en medeoverheden op maatschappelijke weerbaarheid te versterken. Gesignaleerde knelpunten zullen in de andere beleidsdomeinen en via bestaande sturingslijnen opgepakt worden.

Bij het uitwerken van de afspraken hanteren wij de volgende uitgangspunten:

- We werken samen aan de concretisering en operationalisering van de weerbaarheidsopgave en het ambitieniveau. Medeoverheden worden zowel ambtelijk als bestuurlijk passend gepositioneerd in de governance;
- We spannen ons samen in voor een schokbestendige samenleving en een stevige sociaal-maatschappelijke basis waarbinnen samenredzaamheid en oog voor kwetsbare groepen de norm is. We ondersteunen maatschappelijke initiatieven die bijdragen aan de 72–uur zelf- en samenredzaamheid van de samenleving en de voorbereiding op de scenario's 'escalatie met hybride acties'en 'militair conflict';
- Medeoverheden en het Rijk hebben de basis op orde voor de eigen (digitale) veiligheid. Zij hebben zicht op de kwetsbaarheden in de processen en systemen van hun organisatie, en nemen passende maatregelen om risico's te mitigeren. En zorgen voor uitvoerbare continuïteitsplannen voor (digitale) weerbaarheid, continuïteit van overheidsprocessen en dienstverlening aan burgers, en afstemming met medeoverheden daarover;

- Samen werken we uit wat nodig is op het gebied van continuïteit van de overheid, openbaar bestuur en democratische rechtsstaat, maatschappelijke stabiliteit en desinformatie, en nemen daarvoor passende maatregelen;
- We werken samen aan de implementatie en noodzakelijke voorwaarden die horen bij de Wet weerbaarheid kritieke entiteiten (Wwke) en de Cyberbeveiligingswet (Cbw), de totstandkoming van de Wet op de defensiegereedheid (Wodg). Waar nodig wordt de huidige samenwerking geïntensiveerd;
- Het Rijk ziet erop toe dat ook in de andere majeure maatschappelijke opgaven zoals energietransitie, woningbouw, infrastructuur en ruimtelijke ordening het perspectief van weerbaarheid integraal meegenomen wordt. Hierbij zoeken Rijk en medeoverheden elkaar actief op en waar nodig vindt bestuurlijk overleg plaats voor integrale afstemming.

2.3.3. Ondermijning

Situatieschets

Ondermijning is de aantasting door georganiseerde criminaliteit van politiek-bestuurlijke, economische, sociale en ecologische infrastructuren in de samenleving. Deze aantasting vindt op onzichtbare, sluipende wijze plaats en vormt een dreiging voor de democratische rechtsstaat en de nationale veiligheid. Het Strategisch Kenniscentrum Ondermijnende criminaliteit (SKC) heeft in het Dreigingsbeeld Ondermijning Nederland (DON) beschreven welke dreigingen van ondermijnende criminaliteit uitgaan, en welke schade deze vorm van criminaliteit in de samenleving veroorzaakt.

In zijn brief aan de Tweede Kamer van 26 mei 2026 heeft de Minister van JenV beschreven welke prioriteiten het kabinet de komende periode stelt in de aanpak van ondermijnende criminaliteit. Deze prioriteiten zijn gebaseerd op het DON, het coalitieakkoord en de opdracht van de Taskforce Ondermijning.

De ondermijningsaanpak is gebouwd op vier pijlers: het voorkomen van ondermijning, het verstoren van criminele activiteiten en verdienmodellen, het bestraffen van crimineel ondermijnend gedrag en het beschermen van personen die vanuit hun rol bijdragen aan de rechtsstaat. In de eerdergenoemde brief prioriteert het kabinet, na afstemming met lokaal bestuur, de thema's integere en veilige economie, corruptie en de internationale aanpak van ondermijning.

Gemaakte afspraken:

- De samenwerking wordt verder uitgebouwd, langs de gezamenlijke lijn uit de brief aan de Tweede Kamer van 26 mei 2026;
- De gezamenlijke inzet op preventie wordt versterkt. Preventie met Gezag (PmG) en het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid werken samen in de meest onveilige wijken van Nederland om de leefbaarheid en kansen op een positieve toekomst te vergroten. PmG zet daarnaast samen met justitiepartners specifiek in op de aanpak van criminele uitbuiting door (online) ronselaars. Tevens werken justitie en zorgpartners samen aan het verstoren, bestraffen en re-integreren van doorgroeiers en harde kern-criminelen. De PmG-plannen zijn afgestemd met het lokaal bestuur;
- Voor een krachtige aanpak van ondermijnende criminaliteit vanuit de overheid is nodig dat het lokaal bestuur over goede instrumenten beschikt om lokale problematiek rondom ondermijning tegen te gaan. Daarom wordt een herziening van de Wet bijzondere maatregelen grootstedelijke problematiek voorbereid, waaronder een voorkeursrecht leefbaarheid. De minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening werkt dit voorstel samen met gemeenten en het ministerie van JenV verder uit;
- Voor de ondermijningsaanpak is het essentieel dat medeoverheden effectief gegevens kunnen delen met publieke en private partijen. Hierbij ontvangen zij tot eind 2027 ondersteuning van de ambtelijke Taskforce Gegevensdeling van JenV, zodat knelpunten worden opgelost en kennis over gegevensdeling steeds breder wordt verspreid. In het Strategisch Beraad Ondermijning (SBO) wordt besproken hoe wordt geborgd dat het lokaal bestuur vanaf 2028 duurzaam effectief gegevens kan delen in het kader van de ondermijningsaanpak;

- In het kader van de ministeriële Taskforce Ondermijning hebben Rijk en lokaal bestuur gesproken over het nemen van vergelijkbare stappen als het Rijk om de weerbaarheid van de eigen organisatie te vergroten tegen onder andere corruptie. Hiermee geeft het lokaal bestuur invulling aan de eigen werkgeversverantwoordelijkheid. Om medeoverheden weerbaarder te maken en decentrale ambtenaren en bestuurders te beschermen tegen de druk van criminelen, zijn de ministers van JenV en BZK in gesprek met medeoverheden over hoe zij hen hierbij kunnen helpen.

Wat is nodig om deze afspraken te realiseren:

- De samenwerking op deze thema's vindt plaats binnen de bestaande taken, verantwoordelijkheden en samenwerkingsverbanden;
- De strategische koers voor de ondermijningsaanpak voorziet er niet in dat door medeoverheden nieuwe taken moeten worden uitgevoerd, zodat bij gemeenten, provincies en waterschappen geen financieringsbehoefte als gevolg van nieuwe taken ontstaat waarin JenV zal moeten voorzien;
- Op de ondermijningsaanpak als geheel vervult de ministeriële Taskforce Ondermijning een agenderende en aanjagende rol, waarin de krachten worden gebundeld om het volledige ondermijningsveld te mobiliseren, zowel landelijk als lokaal;
- Rijk en medeoverheden voeren het gesprek over relevante ondermijningsthema's in verschillende reeds bestaande overleggen.

2.3.4. Veiligheid op straat

Situatieschets
Veiligheid begint dichtbij: in je eigen huis, straat of buurt. Veiligheid op straat is niet los te zien van gedrag en omgangsvormen online. Online geweld kan ook een offline uitwerking hebben. Zowel online geweld als veiligheid op straat hangen bovendien samen met het vraagstuk van gezag op straat.
We vormen een coalitie die zich inzet voor preventie, gezag, kennisontwikkeling, veiligheidsbeleving, veiligheid en het tegengaan van geweld tegen vrouwen, huiselijk geweld, kindermishandeling en online criminaliteit en geweld. Belangrijk is en blijft dat de hele samenleving hier haar schouders onder zet, ieder vanuit eigen rol en verantwoordelijkheid. We zetten gezamenlijk in op een aanpak om de zorg voor personen met verward en onbegrepen gedrag te verbeteren, zoals in het hoofdstuk sociaal domein beschreven.

Gemaakte afspraken
Preventie en gezag
Preventie is vaak de sleutel binnen een bredere aanpak. We zetten structureel in op doorontwikkeling en bredere inzet van kansrijke en bewezen effectieve interventies. Doel is om de effectieve interventie "Alleen Jij Bepaalt wie je bent", ook buiten gemeenten met "Preventie met Gezag" en in het Caribisch deel van het Koninkrijk, door te laten groeien naar jaarlijks 3.500-4.000 kinderen. Door maatregelen en interventies in andere domeinen - vooral zorg, onderwijs en ruimtelijke ordening - kan tijdig worden ingespeeld op risicofactoren voor criminaliteit. Dit geldt zowel online als in eigen huis, straat of buurt.

Preventie gaat hand in hand met passend gezag. Met het coalitieakkoord zijn er middelen beschikbaar gekomen om te investeren in meer agenten in de wijk en in medewerkers die gespecialiseerd zijn in het bestrijden van online criminaliteit. Er wordt ook ingezet op de verdere professionalisering van de buitengewoon opsporingsambtenaar (boa) door te zorgen voor een duidelijke taak met passende bevoegdheden en uitrusting, omgeven met adequate waarborgen.

Kennisontwikkeling en veiligheidsbeleving
Voor het nader duiden van veiligheid op straat zorgen we met behulp van onder meer politiedata en eventuele dashboards (lokaal) voor meer inzicht in waar onveiligheid speelt of wordt ervaren.

Daarnaast onderzoeken we effectieve mogelijkheden om bij te dragen aan de veiligheid van vrouwen in de openbare ruimte op basis van hun behoeften.

Gemeenten zetten onder meer in op gerichte communicatie, jongerenwerk, straat- en buurtcoaches, bewonersinitiatieven en toezicht in de openbare ruimte. We bouwen initiatieven uit, onder andere met het perspectief van veilig ontwerp en beheer van de publieke ruimte. De online dimensie binnen de aanpak van gemeenten versterken we verder. Dit sluit aan bij de programma's Preventie met Gezag en het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid, die we samen onverminderd voortzetten.

De (subjectieve) veiligheidsbeleving van inwoners verdient aandacht. We brengen de kennis- en ondersteuningsbehoeften van gemeenten in kaart en geven hier gevolg aan in samenwerking met het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid.

Geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld
Geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld moet zowel binnen als buiten de huiselijke kring worden voorkomen en bestreden. Het kabinet en gemeenten delen de verantwoordelijkheid voor de aanpak van geweld tegen vrouwen, huiselijk geweld en kindermishandeling. Onder coördinatie van de nationaal coördinator Geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld werken het Rijk en gemeenten aan een nationaal actieplan geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld.

Online
Online geweld, bedreiging en intimidatie kunnen grote impact hebben op slachtoffers en omstanders. 'Online' en 'offline' lopen daarbij vaak in elkaar over, zeker onder jongeren. We zetten daarom in op het vergroten van de weerbaarheid tegen cybercrime, in het bijzonder die van jongeren en de aanpak van online geweld (strafbare vormen van online bedreiging en intimidatie met bijzondere aandacht voor de hybride aspecten hiervan). Voor het verwijderen van schadelijke en strafbare content is samenwerking tussen overheid, internetsector en de samenleving cruciaal. Wat offline niet kan, kan online ook niet.

Wat nodig is om deze afspraken te realiseren?
We voeren deze opdracht uit binnen bestaande opgaven en financiële kaders. We kijken daarom scherp hoe bestaande initiatieven bijdragen aan de opgave en hoe we door agendering en het aanbrengen van meer samenhang, kennisontwikkeling en normstelling toegevoegde waarde kunnen creëren. Bestaande gremia voor overleg worden voor afstemming en verdere bestuurlijke afspraken benut. We betrekken daarnaast jongeren in het meedenken over (onderdelen van) de aanpak, bijvoorbeeld rond 'online rekrutering' bij de aanpak van explosieven en straatintimidatie.

2.4 (Regionaal) verdienvermogen

Situatieschets/context coalitieakkoord
Om ons regionaal verdienvermogen ook in de toekomst te behouden, is het nodig dat Rijk, medeoverheden, bedrijven en kennisinstellingen gezamenlijk blijven investeren in de regionale zwaartepunten die zowel op regionale als nationale schaal belangrijk zijn voor economische ontwikkeling. Investeringen die leiden tot impulsen aan de modernisering en verduurzaming van die regionale economische zwaartepunten, waaronder de regionale innovatieclusters. En daarmee kunnen bijdragen aan realisatie van maatschappelijke missies en de strategische relevantie van het regionaal én nationaal verdienvermogen. Tegelijkertijd komt veel van de Nederlandse welvaart voort uit buitenlandse handel en export. Hierbij zijn ook samenwerkingen en gezamenlijke investeringen tussen Nederlandse en buitenlande clusters cruciaal. Daarom zijn samenwerkingen in de grensregio's met onze buurlanden belangrijk om elkaars krachten te bundelen en kennis te delen. Uitgangspunt voor ons regionaal verdienvermogen is dat elke regio unieke kenmerken heeft en daardoor unieke regionaal economische zwaartepunten die bijdragen aan die missies en dat verdienvermogen. Dat gegeven maakt dat de inzet van EZK, IPO en VNG (hierna medeoverheden) op alle Nederlandse regio's is gericht en niet éénzijdig op regio's die economisch al sterk zijn of juist zwak. Elke Regio Telt, in de letterlijke zin van dit motto.

Het ligt voor de hand om gebruik te maken van de aanbevelingen uit het rapport Wennink en van de inzetten vanuit de door het kabinet ingestelde Taskforce Toekomstige Welvaart en Vestigingsklimaat (TTWV). Om als Rijk en medeoverheden op basis van het rapport Wennink en de TTWV-inzet gezamenlijk te kunnen investeren, is wel een solide basis nodig. Deze solide basis is er, zo doen provincies en gemeenten al veel op het gebied van regionale economie: cofinanciering investeringen in EFRO en innovatiefondsen, aanjagen en financieel ondersteunen van regionale economische programma's, medeaandeelhouders en medefinanciers van de ROMs, ondersteuning van lokale initiatieven/samenwerkingsverbanden, innovatiegerichte inkoop en Maatschappelijk Verantwoord Opdrachtgeven en Inkopen (MVOI), programmatisch werken aan vitale binnensteden en centra, en bedrijventerreinen. Gezamenlijk doorbouwen en blijven investeren in die solide basis is nodig om aan nieuwe initiatieven vorm en inhoud te kunnen geven.

De TTWV is op 24 maart jl. gestart. Daarbij zijn vier deelopdrachten gedefinieerd:
1. **investeringen aanjagen met focus op impact**. Het betreft o.a. de oprichtingen van de Nationale Investeringsinstelling (NII) resp. van een Nationaal Agentschap voor Disruptieve Innovatie (NADI - met vergaande autonomie in programmakeuze) en inzet van het Nationaal Groeifonds (NGF).
2. **aanpak voor de strategische domeinen in het industriebeleid**: digitalisering en AI, veiligheid en weerbaarheid, life sciences en biotechnologie, energie- en klimaattechnologie.
3. **opstellen van een talentstrategie** om ervoor te zorgen dat we het juiste talent selecteren, opleiden en voor Nederland behouden.
4. **versterken van ondernemerschap en vestigingsklimaat** door o.a. fiscaliteit, doorgroei van startups en scale-ups, vrouwelijk ondernemerschap, voldoende fysieke ruimte voor bedrijvigheid en regionale innovatieclusters.

Op 10 juli jl. is de Tweede Kamer geïnformeerd over de voortgang op de vier deelopdrachten binnen de TTWV. Daarin is aangegeven wat de TTWV doet, namelijk investeringen aanjagen, belemmeringen wegnemen en kansrijke interventies uitvoeren én opschalen in bestaande en nieuwe ecosystemen. Door onder meer de krachtige samenwerking tussen Rijk, kennisinstellingen, medeoverheden en bedrijven in regionale innovatieve clusters optimaal te benutten, te versterken en uit te bouwen.
De focus van de TTWV ligt bij de vier strategische domeinen van het industriebeleid. Alle deelopdrachten werken binnen die focus. De tweede deelopdracht is gericht op een aanpak voor de vier domeinen, de drie andere deelopdrachten op de noodzakelijke randvoorwaarden daarvoor zoals het aanjagen van investeringen, beschikbaarheid van talent en het versterken van ondernemerschap en het vestigingsklimaat. De inzet van de TTWV is om binnen die focus de acties nadrukkelijk samen met bedrijven, kennisinstellingen, publieke organisaties, financiers én medeoverheden in te vullen en uit te voeren. Met beperkte middelen is het zaak om de inzetten aanvullend op elkaar te laten zijn en zo efficiëntievoordelen te behalen.

Samenwerking en indicaties voor te maken afspraken

Gezamenlijke versterking van de bestaande samenwerkingen
De bestaande samenwerking richt zich met name op doelstellingen op de thema's van innovatiestimulering, versterking van ondernemerschap, ruimte voor economie en mkb-ondersteuning. Op een aantal onderwerpen binnen deze thema's willen EZK en de medeoverheden verdere stappen zetten, bijvoorbeeld op basis van de uitkomsten van afgeronde evaluatie-trajecten. Deze verschillende thema's kennen ook een financieringsvraag. Hiervoor zullen EZK en de medeoverheden kijken welke mogelijkheden er zijn binnen bestaande middelen en welke inzet extra middelen vragen, ieder vanuit de eigen rol en verantwoordelijkheden.

Het brede mkb staat voor diverse (transitie)opgaven op het gebied van digitalisering, duurzaamheid/circulariteit, arbeidsmarktkrapte, ketenverstoringen en toenemende regeldruk. Door opstapeling van deze opgaven is het brede mkb steeds meer onder druk komen te staan. De huidige **dienstverlening naar het mkb** is versnipperd en de doelgroep moeilijk te overzien. EZK en medeoverheden blijven zich vanuit de Actieagenda mkb-dienstverlening samen met ondernemers- en onderwijsorganisaties inzetten voor een goed functionerend en samenhangende ondernemersdienstverlening, zowel landelijk als regionaal. Continue inzet is ook nodig tegen de achtergrond van de vraagstukken om het mkb beter te ondersteunen in de transitieopgaven, ook omdat deze hele verschillend zijn en bij het mkb samenkomen. Het gaat dan én om arbeidskrachten én om automatisering/robotisering/digitalisering én nieuwe product/marktcombinaties én om mobiliteit én verduurzaming in energie. Het is nuttig om hiervoor de samenwerking te zoeken met bestaande structuren, zoals de interdepartementale werkgroep verduurzaming mkb.
Eind november 2026 is voorzien dat tijdens een conferentie mkb-dienstverlening de eerste fase van de afgelopen drie jaar wordt afgesloten en de implementatiefase voor de komende drie jaar wordt aangekondigd. Voor deze fase worden implementatie-acties in de periode 2027 -2029 uitgewerkt op basis van onderliggende nader uit te werken afspraken (inclusief mijlpalen en termijnen) tussen de partijen die meedoen met de Actieagenda mkb-dienstverlening, waaronder IPO, VNG, regionale partijen, ondernemersorganisaties, ministeries en uitvoeringsorganisaties.

De **Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen (ROMs**) en ROM-NL zijn gezamenlijke uitvoeringsorganisaties van Rijk en medeoverheden om te innoveren, internationaliseren en investeren. Heldere afspraken over de inzet en activiteiten van de ROMs, de (aan)sturing van EZK en de medeoverheden (met de provincies in een trekkende rol) daarop en over exploitatiefinanciering zijn nodig om de ROM's hun taken effectief en toekomstbestendig te laten uitvoeren. De uitkomsten van de ROM-evaluatie (eind 2026) worden hierin meegenomen.

Voor de concurrentiepositie van Nederland en een aantrekkelijk ondernemings- en vestigingsklimaat is het belangrijk dat wordt geïnvesteerd in innovatieve ontwikkelingen door **startups en de doorgroei naar scale-up** en naar gevestigd bedrijf. In Nederland groeit ca. één op de vijf startups door tot scale-up (in vergelijking in de VS één op de twee). Eén van de knelpunten die de doorgroei beperkt, is de toegang tot financiering. Regeldruk voor innovatieve bedrijven is hierin ook een factor. Ook is de doorgroei naar een unicorn beperkt. Het aanjagen van de financieringstrein vraagt om duidelijke doelstellingen en afspraken tussen overheden en andere stakeholders. Goede afstemming tussen nationaal en regionaal innovatie-instrumentarium is hierin van belang. In opdracht van IPO en in samenwerking met EZK zal een verkennend onderzoek worden uitgevoerd naar het bestaande financieringslandschap en signalering van verbeterkansen om de synergie tussen het nationaal en regionaal instrumentarium en ook binnen het regionale instrumentarium te vergroten. En onderbrekingen in het spoor van de financieringstrein in beeld te brengen. De VNG wordt in de begeleiding van dit onderzoek betrokken.

In het kader van het Cohesiebeleid plegen EZK en de medeoverheden inzet op Europese fondsen **(EFRO).** Met het Cohesiebeleid zet de Europese Unie in op het verkleinen van de sociaaleconomische en territoriale ongelijkheid tussen lidstaten en regio's.
In de uitvoering van EFRO zal zoveel mogelijk worden voortgebouwd op de bestaande regionale uitvoeringsstructuur. Vanuit die structuur werkt EZK voor de EFRO-periode vanaf 2028 binnen het Nationaal- en Regionaal Partnerschapsplan (NRPP) met de medeoverheden samen aan de

uitwerking van het hoofdstuk Economie. Provincies zijn gevraagd om binnen het NRPP-kader provinciale investeringsstrategieën (PRINS) op te stellen. Provincies doen dat in afstemming met gemeenten en andere stakeholders, die zicht hebben op lokale opgaven en partijen, die hier graag gebruik van maken.
In die strategieën kunnen provincies, in afstemming met gemeenten, naast regionale economische zwaartepunten van nationaal belang duiding geven aan dit type zwaartepunten waar de balans juist wat meer doorslaat naar het regionale belang. Dit regionale belang is dan met name geënt op bevordering van het lokaal verdienvermogen en de brede welvaart van alle regio's, ook in de regio's die daarop achterblijven.

Nieuwe samenwerkingsmogelijkheden binnen de TTWV-deelopdrachten
Binnen de deelopdrachten van de TTWV liggen er mogelijkheden op samenwerkingen tussen Rijk en de medeoverheden. Samenwerkingen die beogen om balans te vinden tussen enerzijds regionale bijdragen aan de deelopdrachten en anderzijds bijdragen vanuit de deelopdrachten aan het versterken van het regionale verdienvermogen. Per deelopdracht is die balans verschillend. Dat geldt ook voor de mate van concreetheid van de afspraken, vanwege de verschillende aanpakken voor de deelopdrachten, waardoor de mijlpalen en eindproducten een verschillende fasering kennen.
De samenwerkingsmogelijkheden voor elk van de vier deelopdrachten resp. de indicaties daarop zijn hieronder beschreven.

In de deelopdracht voor de vier **strategische domeinen in het industriebeleid** wordt richting vierde kwartaal 2026 gewerkt aan aanpakken voor de zes programma's van het gerichte industriebeleid die potentie hebben voor verdienvermogen, maatschappelijke impact en weerbaarheid: digitale diensten en AI, semicon, defensiegerelateerde toepassingen, biotechnologie, machine bouw, innovatieve chemie. Deze programma's vallen binnen de vier strategische domeinen in het industriebeleid (digitalisering en AI, veiligheid en weerbaarheid, life sciences en biotechnologie, energie- en klimaattechnologie). Per programma wordt gekeken naar interventies die ecosystemen op de betreffende markten kunnen versterken. Een deel van deze interventies zal gebiedsgebonden zijn. Bij de verdere uitwerking van deze gebiedsgebonden interventies worden per interventie de medeoverheden en relevante regionale partijen betrokken. En waar zich kansen voordoen, ook gezamenlijk opgetrokken om die kansen te realiseren. Hierbij kunnen bestaande samenwerkingen worden benut, provincies en ROM's zijn namelijk partner in het Kennis- & Innovatieconvenant 2024 – 2027, waarin afspraken zijn gemaakt over het Missiegedreven innovatiebeleid (w.o. de aanpak voor de Nationale Technologie Strategie).

In de deelopdracht over **investeringen aanjagen met focus op impact** liggen mogelijkheden op actieve regionale betrokkenheid bij de activiteiten voor de oprichtingen van de Nationale Investeringsinstelling (NII) resp. van een Nationaal Agentschap voor Disruptieve Innovatie (NADI). De NII zal een grote toegevoegde waarde hebben bij het ontwikkelen en financieren van ondernemingen die bijdragen aan het toekomstig verdienvermogen van ons land. Samenwerking tussen NII, medeoverheden met hun regionale en Europese fondsen en regionale partners, waaronder ROM's, is essentieel om die toegevoegde waarde te verwezenlijken. Om daardoor maatschappelijke en ruimtelijke transities die essentieel zijn voor het toekomstig verdienvermogen van regio's te helpen realiseren. Er kan worden voortgebouwd op bestaande samenwerkingsafspraken met Invest NL, EZK en FIN. Het is van belang om in de toekomst de samenwerking van o.a. de ROM's met de NII goed te borgen.
NADI wordt een eigenstandige organisatie gericht op het realiseren van technologische doorbraken voor maatschappelijke vraagstukken. Na de oprichting van NADI, zullen portfoliobedrijven van de ROM's kunnen deelnemen aan NADI. En zullen nieuwe bedrijven ontstaan waarin de ROM's kunnen investeren. NADI bouwt voort op de sterke (regionale) ecosystemen die al aanwezig zijn. De universiteiten, startups en bedrijven uit die ecosystemen kunnen meedoen in NADI-programma's.

In de deelopdracht voor het opstellen van de **talentstrategie** kan als uitgangspunt worden genomen dat de arbeidsmarkt in belangrijke mate regionaal is georganiseerd. Zo hebben gemeenten een belangrijke rol als het gaat om hun taken rondom participatie en inburgering. Ze ondernemen activiteiten t.b.v. digitalisering van het mkb, scholing en arbeidsmarktbeleid, waarbij de focus ligt op slimmer werken, innovatie en anders organiseren om in alle sectoren de arbeidsproductiviteit te verhogen. Gemeenten doen dat onder meer in het kader van

talentaanpakken zoals Leven Lang Ontwikkelen, en bijbehorend instrumentarium om in gezamenlijkheid in de regio te zorgen voor talent opleiden (om- en bijscholing), talent behouden (voor regio's, voor relevante sectoren) en talent duurzaam aan het werk houden. Gemeenten en provincies in de regio hebben veel ervaring met talentontwikkeling, leven lang ontwikkelen en talentfondsen. Er bestaat een overleg van VNG, G40 en IPO waarop het Rijk kan worden aangesloten.
Vertaling van landelijke doelen en ambities naar de hierboven beschreven regionale context is essentieel. In het najaar gaan de betrokken departementen, samen met de medeoverheden en partners in de arbeidsmarktinfrastructuur aan de slag met deze vertaalslag.

Binnen de deelopdracht **versterken van ondernemerschap en vestigingsklimaat** zijn specifieke thema's aangewezen waarop samenwerking tussen Rijk en medeoverheden essentieel is om verdere beleidstappen daarop te kunnen zetten.
Dat geldt met name op het thema ruimte voor economie met inzet op het beter benutten, beter beschermen en strategisch uitbreiden van fysieke ruimte voor bedrijvigheid. Het Rijk werkt met de medeoverheden aan een interbestuurlijke aanpak met provincies en gemeenten via een gezamenlijke uitvoeringsagenda Ruimte voor Economie gericht op het realiseren van voldoende ruimte voor bedrijventerreinen en andere werklocaties.
Voorts wil het Rijk en medeoverheden regionale innovatieclusters versterken. Elke regio heeft unieke kenmerken en sterktes om te kunnen bijdragen aan een sterke, diverse en weerbare Nederlandse economie. 'Elke Regio Telt' in de letterlijke zin van het motto. Hierbij past een aanpak van gezamenlijk programmeren door Rijk en medeoverheden op integrale (gebiedsgerichte) interventies op de innovatieve zwaartepunten, die in elke regio het verschil maken in de ontwikkeling van het regionaal verdienvermogen. Bij elk van die zwaartepunten worden de opgaven m.b.t. innovatiestimulering in samenhang met (fysieke) randvoorwaarden opgewerkt en ingevuld. De ondersteuning vanuit Rijk en medeoverheden voor de realisatie van de opgaven heeft een structureel karakter (en is dus niet gebaseerd op een incidentele impuls) en vraagt daarmee om een langjarig partnerschap tussen Rijk en medeoverheden. EZK, IPO en VNG zijn hierin de vooruitgeschoven posten aan de kant van het Rijk resp. de regio. En zullen vanuit die rol andere departementen regionale stakeholders betrekken.

Wat is nodig om deze afspraken te realiseren?

Bestaande samenwerkingen
Er zijn voor de dialoog en uitvoering van de bestaande samenwerkingen al diverse (hoog)ambtelijke overleggen op het terrein van ondernemerschap, ondernemings- en vestigingsklimaat, innovatie, talent en het gerichte industriebeleid. Hierbij wordt tussen Rijk en medeoverheden kennis gedeeld, meningen uitgewisseld en vindt afstemming plaats.

Zo is er een regulier overleg tussen de DG B&I, bestuurlijke IPO portefeuillehouders, waarin met name de thema's ROM's, EFRO en startups/scale-ups met regelmaat worden besproken.
Ook is er een ambtelijk overleg EZK/IPO/ROMs, waar bijvoorbeeld thans de acties m.b.t. oprichting van het NII regelmatig wordt besproken. Om te zorgen dat wanneer het NII er is, ook de aansluiting met de ROM's is geborgd.
Voorts is er een stuurgroep mkb-dienstverlening waarin partijen bestuurlijk (IPO, VNG, KVK, RVO, ROM Nederland, VNO-NCW/MKB-Nederland, MBO/HBO) en hoog ambtelijk (EZK) toewerken naar een gezamenlijk stelsel van ondernemers dienstverlening met heldere rollen en taken.
Daarnaast zijn er op ambtelijk en bestuurlijk niveau op incidentele basis gesprekken tussen EZK en de medeoverheden (w.o. Brainport, IPO: AAC en BAC Regionale Economie) en VNG: commissie EKEM en bestuurlijk netwerk economie).

Het Rijk en medeoverheden spreken af dat deze bestaande overleggen de passende structuur blijft voor de inhoudelijke dialoog tussen Rijk en medeoverheden over de bestaande samenwerkingen. De VNG wordt als deelnemende partij toegevoegd in de bovengenoemde overleggen waarin zij thans nog niet in participeert. Ook de kennis en inzet van de Economic Boards over regionale opgaven en knelpunten wordt -waar relevant- in deze overleggen benut.

Nieuwe samenwerkingsmogelijkheden binnen de TTWV-deelopdrachten

De samenwerkingen tussen Rijk en medeoverheden op de TTWV-deelopdrachten moeten grotendeels nog gevormd worden. Om hierop tempo te kunnen maken en te houden, zijn directe lijnen tussen ambtelijke trekkers van de deelopdrachten en de inhoudelijk betrokkenen bij de medeoverheden essentieel. Zij kunnen per deelopdracht de aangegeven indicaties voor mogelijke samenwerkingen en verbindingen tussen de deelopdrachten in de komende periode verder uitwerken en verdiepen. En zo mogelijk uitbouwen tot concrete samenwerkingsafspraken. Ook zijn deze directe lijnen nodig voor de verbindingen met thema's als regeldruk, netcongestie en stikstof, die belegd zijn bij andere Taskforces en daarmee buiten de scope van de TTWV vallen, maar wel randvoorwaardelijk zijn om resultaten te boeken op de TTWV-deelopdrachten. Voor netcongestie is het belangrijk om vanuit het perspectief van de economie te benadrukken dat bedrijven voor invulling van de verduurzamingsopgave en hun bijdrage aan het verdienvermogen beschikking moeten hebben over voldoende energie. Daarbij kunnen bedrijven ook via slimme maatregelen een bijdrage leveren aan het verkleinen van netcongestie, zowel op de korte als lange termijn. Het toepassen van dergelijke creatieve oplossingen vereist het wegnemen van hindernissen, zoals in wet- en regelgeving en actieve houding van netbeheerders en overheden.

Als eerste stap hierin wordt door het secretariaat van de TTWV een brede werkbijeenkomst georganiseerd. Daarnaast worden er vanuit de diverse opdrachten zelf stakeholderbijeenkomsten georganiseerd. Het TTWV-secretariaat beschikt over een overzicht van evenementen. En kan ondersteunen in het leggen van de contacten binnen de TTWV-opdrachten.
Deze stakeholderbijeenkomsten bieden een basis om in overleg met de medeoverheden te komen tot verdere uitbouw naar een structurele en integrale overlegvorm tussen TTWV-betrokkenen, medeoverheden en stakeholders voor de dialoog over (de voortgang op) alle deelopdrachten. Met oog voor representatieve vertegenwoordiging vanuit de deelnemende organisaties enerzijds en behoud van overzicht en slagkracht anderzijds.

Op het thema fysieke ruimte voor economie binnen de deelopdracht voor het versterken van ondernemerschap en vestigingsklimaat is al wel sprake van een bestaand samenwerkingsverband. Voor het daadwerkelijk toewerken naar het bestuurlijk vastleggen van afspraken voor de doelstellingen op dat thema en de gezamenlijke uitvoering ervan wordt door het Rijk (EZ, VRO, I&W) en de medeoverheden en VNO-NCW/MKB-NL (in de rol van adviseur) in een projectteam gewerkt aan een Uitvoeringsprogramma Ruimte voor Economie. Daarbij is een Directeurenoverleg en Bestuurlijk Overleg Economie, Regio, Ruimte (DO ERR en BO ERR) ingericht met dezelfde samenstelling en is aan de voorkant commitment naar elkaar toe afgesproken. Vanuit de ruimtelijk economische insteek wordt ook nadrukkelijk gekeken naar de samenhang tussen de uitvoeringsagenda ruimte voor economie en andere ruimtelijke trajecten zoals de Nota Ruimte en NOVEX trajecten, met hierin bijzondere aandacht voor economie en werken. De verschillende, vaak botsende, ruimteclaims dienen in samenhang en integraal te worden afgewogen.

Rijk en medeoverheden spreken af dat dit BO en DO ERR ook de gremia zijn waarin ook de inhoudelijke afspraken en voortgang over de structurele versterking van regionale innovatieclusters worden besproken.

Dialoog over de voortgang van de afspraken op het thema regionaal verdienvermogen
Voor het brede gesprek over de voortgang van de (bestaande en nieuwe) samenwerkingen binnen dit thema regionaal verdienvermogen wijzen Rijk en medeoverheden het DO en BO ERR aan. Daartoe worden deze overleggen minimaal twee keer per jaar ingepland, waarbij in elk geval de interbestuurlijke afspraken binnen dit thema als ook de onderlinge samenhang en de voortgang daarop op de agenda zullen staan.
Onder het DO ERR zal een werkgroep van EZK, IPO en VNG regelmatig, bijvoorbeeld zeswekelijks, bijeenkomen om de voortgang op de genoemde onderwerpen binnen dit thema regionaal verdienvermogen te bespreken. Zowel de onderwerpen binnen de bestaande samenwerkingen als die op basis van nieuwe samenwerkingen in het kader van de TTWV-deelopdrachten, zodat de integraliteit geborgd wordt en inhoudelijke dwarsverbanden gezien en benut worden. Deze werkgroep zal na vaststelling van de samenwerkingsagenda worden ingericht en op MT-niveau aan Rijkskant en op vergelijkbaar niveau bij de medeoverheden worden bemenst. De werkgroep rapporteert rechtstreeks aan het DO ERR.

3. Bestuurlijke en financiële afspraken

Inleiding

Het Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen zien zich de komende periode voor belangrijke maatschappelijke opgaven geplaatst. Deze uitdagingen vergen een gezamenlijke aanpak van Rijk en medeoverheden. Daarbij is een passende financiële verhouding tussen de overheden essentieel. Voortbouwend op de gegroeide verhoudingen maken de overheden gezamenlijk afspraken over vernieuwingen op financieel terrein. Daarbij geldt het uitgangspunt dat ambities, taken, middelen (zowel financieel als qua bevoegdheden) en uitvoeringskracht in balans moeten zijn. Hierover blijven Rijk en medeoverheden voortdurend met elkaar in gesprek.

Financiële verhoudingen

Het gemeente- en provinciefonds is de grootste inkomstenbron van de gemeenten en provincies. Daarnaast bepalen factoren als specifieke uitkeringen, belastingopbrengsten, heffingen, rentebaten- en lasten, dividendopbrengsten en grondexploitatie mede de financiële ruimte. Voor de waterschappen geldt dat zij nagenoeg al hun kosten met eigen belastingen dekken en bijdragen van het Rijk en de provincies een uitzondering zijn.

De algemene uitkering van het gemeente- en provinciefonds muteert alleen door toepassing van de normeringssystematiek en door toevoegingen en onttrekkingen in verband met taakmutaties. Bij taakmutaties worden, in lijn met de onder hoofdstuk 2 genoemde Uitvoerbaarheidstoets Decentrale Overheden (UDO), artikel 2 van de Financiële-verhoudingswet, artikel 108 lid 3 Gemeentewet en artikel 105 lid 3 Provinciewet, middelen toegekend die passen bij de taak. In het Bestuurlijk Overleg Financiële verhoudingen (BOFv) van 16 maart 2025 is door het Rijk bevestigd dat taakmutaties, toevoegingen of uitnamen, in het juiste prijspeil gebeuren.

Normeringssystematiek [Polman aanbevelingen 1 en 2]

Rijk, provincies en gemeenten bevestigen dat de normeringssystematiek op basis van de bbp-ontwikkeling wordt gehandhaafd, net als de afspraken die hierover zijn gemaakt. Hierbij wordt het volumedeel van het accres gebaseerd op een 8-jarig historisch gemiddelde van de ontwikkeling van het bbp (t-2 tot en met t-9), waardoor de fondsen minder schommelen. De indexatie van het prijsdeel gebeurt op basis van de prijs bbp-index van het betreffende jaar (t=1). Conform rijksbrede systematiek wordt de index in het voorjaar van het lopende jaar definitief, wat de stabiliteit en navolgbaarheid ten goede komt. De bbp-systematiek is (vervroegd) ingevoerd in 2024. In het BOFv van 3 juni 2026 is overeenstemming bereikt over de evaluatie van de normeringssystematiek. Hierbij is afgesproken om begin 2027 een eerste evaluatie uit te voeren. Hierbij worden zowel overgangsjaar 2024 tot en met het laatste afgeronde jaar (2026) meegenomen. Deze evaluatie in 2027 wordt gevolgd door een evaluatie in 2029, wanneer over een langere periode informatie beschikbaar is. In de evaluatie zal aandacht zijn voor de werking van de normeringssystematiek, ervaringen, cijfermatige analyses van de geraamde CPB-cijfers en gerealiseerde cijfers alsmede wensen voor mogelijke aanpassingen. De uitkomsten van de evaluatie worden besproken in het BOFv.

Begrotingstoezichtsnormen en inzet reserves medeoverheden

Op dit moment hebben gemeenten de mogelijkheid om 10% van het surplus van de algemene reserve in te zetten als structureel dekkingsmiddel. Het surplus betreft het deel van de algemene reserve dat niet nodig is voor het afdekken van risico’s. Om de financiële wendbaarheid van gemeenten te vergroten, wordt in overleg met de toezichthouders en de koepels verkend of verdere verruiming mogelijk is. Hierbij wordt meegewogen wat een eventuele verruiming betekent voor de algehele financiële positie van gemeenten.

Aangaande de algehele financiële positie van gemeenten wordt gezamenlijk gewerkt aan de doorontwikkeling van het financieel toezicht en de toezichtnorm. Het doel van deze doorontwikkeling is een breder beeld van hoe het er financieel voor staat bij individuele gemeenten, in het bijzonder met betrekking tot de financiële risico’s. Aanvullend op de huidige norm van structureel en reëel evenwicht (SRE) wordt daarom gewerkt aan indicatoren om ook risico's, vermogens, wendbaarheid en weerbaarheid meer te betrekken bij het toezichtoordeel.

Deze doorontwikkeling ondersteunt het gesprek over gezonde financiën en de ruimte voor de incidentele inzet van reserves zonder dat dit gelijk resulteert in preventief toezicht.

Uitkeringsstelsel en monitoring [Polman aanbevelingen 3, 4 en 5]

De samenwerking tussen het Rijk en medeoverheden op de belangrijkste opgaven gaat uit van vertrouwen en erkenning van ieders rol. De wijze waarop de bekostiging van de opgaven specifiek en de rest van het takenpakket in het algemeen, plaatsvindt moet dit uitgangspunt ondersteunen. Dit betekent terughoudendheid met het instellen van specifieke uitkeringen.

De fondsbeheerders streven met de overige leden van het kabinet naar het zo veel mogelijk verstrekken van middelen via de algemene uitkering van het gemeente- en provinciefonds, en het gebundeld verstrekken van middelen daarbuiten, wat zich vertaalt in een klein aantal specifieke uitkeringen en uitkeringen in het gemeentefonds en provinciefonds, en lage administratieve - en controlelasten bij decentrale overheden. Hierop zal het ministerie van BZK bij de UDO adviseren. Datzelfde geldt voor de fondsbeheerders bij de uitkeringen. Uitgangspunt is dat middelen zoveel mogelijk beleids- en bestedingsvrij en ontschot worden verstrekt. Dit bevordert het voeren van integraal beleid en een doelmatige inzet door gemeenten en provincies. Het aantal uitkeringen zal ook worden gemonitord in het Integraal Overzicht Financiën Gemeenten en Integraal Overzicht Financiën Provincies.

Het wetsvoorstel herziening uitkeringsstelsel financiële verhoudingen, dat recent naar de Kamer is gestuurd[14], biedt hiervoor de juiste aanknopingspunten door onder meer de introductie van de Bijzondere Fondsuitkering (BFU) en nadere waarborgen om de hoeveelheid specifiek uitkeringen te verminderen. Voor het instellen van specifieke uitkeringen is een kabinetsbesluit vereist. Daarin wordt ook het standpunt van de koepels meegewogen.

In vertrouwen wordt gewerkt aan het beperken van de uitvraag van informatie. Interbestuurlijke informatie (in het geval van SPUKs en eventueel de toekomstige BFU: verantwoordingsinformatie) wordt opgevraagd op hoofdlijnen. BZK heeft daarnaast een adviesrol bij de vormgeving van de specifieke uitkering (aan de voorkant over de uitvoerbaarheid met de UDO en aan het eind bij de vormgeving van de verantwoording). De Fondsbeheerders hebben gezamenlijk een rol bij de toetsing van BFU's, ook op de noodzakelijkheid van de op te vragen informatie.

De gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het oppakken van de grote opgaven maakt ook dat het gesprek over de voortgang en eventuele knelpunten die leiden tot disbalans tussen taken, middelen en uitvoeringskracht goed gevoerd kan worden. Naar aanleiding van de adviezen "Afrekenen met Disbalans" en "Meters maken met medebewind" van de Raad voor Openbaar Bestuur (ROB) wordt een verkenning uitgevoerd naar monitoring en hoe monitoring van (bestaande) medebewindstaken kan bijdragen aan het gesprek over de balans. Dit moet leiden tot een voorstel dat kan zorgen voor een eerdere signalering van mogelijke disbalans en bijdraagt aan het gesprek hierover.

Bestuurlijk Overleg Financiële verhoudingen (BOFv)

Onderwerpen met betrekking tot financiële verhoudingen worden besproken in het Bestuurlijk Overleg Financiële verhoudingen (BOFv), dat twee keer per jaar wordt gehouden met de fondsbeheerders, de voorzitters van het IPO en de VNG en de portefeuillehouder financiën van het bestuur van UvW, voorafgaand aan het Overhedenoverleg. Minimaal eenmaal per jaar wordt de balans tussen ambities, taken, middelen en uitvoeringskracht bij gemeenten en provincies besproken. Het Overhedenoverleg is niet primair bedoeld voor het gesprek over financiële verhoudingen, maar om interbestuurlijke onderwerpen en samenwerking te bespreken.

Geschillenbeslechting [Polman aanbeveling 6]

In lijn met de aanbeveling van de Studiegroep Interbestuurlijke Verhoudingen wordt de volgende procedure gehanteerd bij geschillen:

[14] Kamerstukken II 2025–2026, 36 988, Nr. 2

Stap 1: Het overhedenoverleg onder leiding van de minister-president stelt vast dat er sprake is van een geschil en belegt bij de minister van BZK[15] de procesrol om het conflict te de-escaleren. Zo spoedig mogelijk na het overhedenoverleg wordt een werkgroep ingesteld, bestaande uit de ministerie van BZK enFIN, betreffende vakdepartement en betreffende koepel, met een bovenliggende stuurgroep bestaande uit voornoemde partijen plus AZ (voorzitter van het Overhedenoverleg). De werkgroep bereidt een eerste bijeenkomst voor, zo snel mogelijk te houden, waarin:
a. geobjectiveerd wordt aangegeven wat de feitelijke situatie is;
b. de perspectieven van de verschillende partijen in beeld worden gebracht.

Stap 2: Onder regie van de minister van BZK en de stuurgroep stelt de werkgroep een inventarisatie van de voors en tegens van mogelijke alternatieven/oplossingsrichtingen vanuit verschillende perspectieven op.

Stap 3: De minister van BZK maakt op basis van de inventarisatie een afweging en doet een voorstel voor de aanpak van het geschil, die eerst in de stuurgroep en daarna in een tweede bijeenkomst met de partijen wordt besproken.

Stap 4: Als dat niet leidt tot overeenstemming wordt het geschil in het – bij voorkeur eerstvolgende – overhedenoverleg onder leiding van de minister-president besproken. De werkgroep en stuurgroep bereiden dit punt ambtelijk voor. Als de bespreking niet tot een oplossing leidt, doet de eerstverantwoordelijke minister – in overleg met de minister van BZK – aan betrokken partijen een voorstel over de inzet van een externe commissie of instantie. De ambtelijke voorbereiding hiervan berust bij de werkgroep en stuurgroep Dit voorstel wordt besproken in de ministerraad. Afhankelijk van het onderwerp en karakter van het geschil wordt een zwaarwegend oordeel gevraagd of de belangen voldoende zijn gewogen.

Stap 5: De eerstverantwoordelijke minister doet in overleg met de minister van BZK, en met actieve betrokkenheid van de minister-president een voorstel op basis van de rapportage van de externe commissie of instantie, aarna de knoop kan worden doorgehakt in het eerstvolgende overhedenoverleg.

Stap 6: De eerstverantwoordelijke minister en de minister van BZK informeren namens het kabinet de Kamer over de wijze waarop tot geschilbeslechting is gekomen.

CONCEPT

[15] In het geval het geschil waterschappen betreft, neemt de minister van IenW de rol in van de minister van BZK

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

TER ONDERTEKENING

Nota actief openbaar
Ja

Onze referentie
2026-0000569284

Datum
28 oktober 2026

Opgesteld door
[redacted]

Samengewerkt met
FIN/VRO/AZ/EZK/VNG/IPO/UvW

Bijlage(n)
2

Aan MBZK
Van OBDR

nota

Kamerbrief Uitkomsten Overhedenoverleg 2026

Aanleiding

Op 26 oktober 2026 vond het Overhedenoverleg plaats waar over de concept Interbestuurlijke Samenwerkingsagenda (IBSA) en de Investeringsagenda is gesproken.

Het is gebruikelijk het parlement (kort nadat het overleg heeft plaatsgevonden) te informeren over de belangrijkste uitkomsten van dit overleg. In bijgevoegde concept brieven worden de Kamers geïnformeerd over de IBSA en wordt toegezegd de Kamers nogmaals te informeren zodra de IBSA ook door de leden en/of het bestuur van de koepels van medeoverheden is vastgesteld.

Geadviseerd besluit

- De concept brieven ondertekenen en verzenden aan beide Kamers

Kern

Sinds de start van dit kabinet vindt intensief overleg plaats met de medeoverheden.

Het kabinet is - aan de hand van de manier van samenwerken zoals beschreven in het advies van de Studiegroep Interbestuurlijke Verhoudingen - met provincies, waterschappen en gemeenten in gesprek om dit najaar tot een samenwerkingsagenda te komen. Deze agenda heeft als uitgangspunt de gezamenlijke verantwoordelijkheid van alle overheden voor de maatschappelijke opgaven in het sociaal en fysiek domein en op het gebied van bestuur, veiligheid en economie. Met de interbestuurlijke samenwerkingsagenda wordt ingezet op meer en beter gezamenlijk sturen op deze gedeelde opgaven.

Op 14 september 2026 is de Tweede Kamer over het bestuurlijk voorwoord van de IBSA, met daarin opgenomen de belangrijkste ambities en afspraken, geïnformeerd. Nu ontvangen beide Kamer de volledige tekst van de concept IBSA. Zodra ook de VNG, IPO en de UvW hun achterbannen hebben geraadpleegd, kan de IBSA officieel ondertekend worden.

Bijlagen

Volgnummer	Naam	Informatie

1	Concept Kamerbrief (TK)	
2	Concept Kamerbrief (EK)	
2	Interbestuurlijke Samenwerkingsagenda (concept)	

Onze referentie
2026-0000569284

Datum
28 oktober 2026